

مسئولیت مدنی هیأت مدیره سازمان بورس و اوراق بهادار

مرتضی بهادران شیروان^۱
شاهین شامی اقدم^۲

تاریخ دریافت مقاله: ۱۴۰۴/۰۲/۰۸ تاریخ پذیرش نهایی: ۱۴۰۴/۰۴/۱۶

چکیده

در این مقاله، به بررسی مسئولیت مدنی هیأت مدیره سازمان بورس و اوراق بهادار پرداخته شده است. در این راستا، مطالعه تطبیقی مسئولیت مدنی سازمان بورس و اوراق بهادار و مسئولیت هیأت مدیره در نظام‌های حقوقی مختلف از جمله نظام‌های حقوقی آمریکا و اتحادیه اروپا نیز انجام شده است. بازار سرمایه با جذب منابع مالی و تأمین سرمایه شرکت‌های تولیدی، نقش کلیدی در رونق اقتصاد دارد. حفظ اعتماد عمومی به‌ویژه در پذیره‌نویسی سهام و پاسخگویی نهادهای نظارتی مانند سازمان بورس در برابر خسارات ناشی از نوسانات قیمتی، ضروری است. آسیب به اعتماد عمومی، اقتصاد کشور را تهدید می‌کند. این مطالعه با بررسی مسئولیت مدنی هیأت مدیره سازمان بورس، نشان می‌دهد که پاسخگویی آنان به حفظ حقوق سهامداران، شفافیت و عدالت بازار کمک کرده و اعتماد سرمایه‌گذاران خرد و توسعه بازار را تقویت می‌نماید. همچنین، نتایج این مطالعه نشان داده است که مسئولیت مدنی هیأت مدیره سازمان بورس بر مبنای نظریه تقصیر استوار است و در صورت اثبات تقصیر، جبران خسارت الزامی خواهد بود. علاوه بر این، این پژوهش با بررسی تطبیقی مسئولیت مدنی هیأت مدیره سازمان بورس در نظام‌های حقوقی ایران، آمریکا و اتحادیه اروپا نشان داده است که نظام آمریکا با قوانین سخت‌گیرانه (مانند قانون ساربنز-آکسلی) و نظام اروپا با تأکید بر حقوق سهامداران و نهادهای نظارتی، الگوهای مؤثری برای پاسخگویی مدیران ارائه کرده‌اند. در مقابل، نظام ایران با چالش‌هایی مانند ضعف اجرای قوانین و نبود سازوکارهای نظارتی کارآمد روبه‌روست. بهره‌گیری از تجربیات این نظام‌ها در قالب اصلاحات قانونی و تقویت نهادهای ناظر می‌تواند به ارتقای مسئولیت‌پذیری هیأت مدیره در ایران بینجامد.

^۱ دانشجوی دکتری دانشگاه غیرانتفاعی عدالت، تهران، ایران. ایمیل: bahadoranlawer@gmail.com

^۲ استادیار گروه حقوق، واحد تاکستان، دانشگاه آزاد اسلامی، تاکستان، ایران. (نویسنده مسئول)، ایمیل: shamiaghdam@gmail.com

کلید واژه‌ها

مسئولیت مدنی، سازمان بورس، بورس، اوراق بهادار، هیأت مدیره، تقصیر حرفه‌ای.

مقدمه

امروزه نظر به توسعه نهادهای تجاری و اثرگذاری آن‌ها در شرایط اقتصادی، لازم می‌باشد که قوانین روشنی درباره این مسأله مهم تدوین شود. هر کدام از این سازمان‌ها یا نهادها جهت مدیریت فعالیت‌های خود افرادی را به پست مدیریت منصوب می‌نمایند (یمچنکو، ۲۰۲۴: ۷). ماده ۱۰۷^۱ لایحه قانونی اصلاح بخشی از قانون تجارت در خصوص شرکت‌های مختلف اعم از سهامی عام و یا خاص مقرر نموده است که: «شرکت سهامی توسط هیئت مدیره‌ای که از میان صاحبان سهام انتخاب گردیده و به نحوی قابل عزل هستند، اداره می‌شود». بر اساس قانون، هیئت مدیره بایستی حداقل یک فرد حقیقی را به عنوان مدیر شرکت انتخاب نماید. بر اساس قوانین، وجود مدیرعامل در شرکت‌های تعاونی هم لازم و ضروری می‌باشد (رادی، ۱۴۰۲: ۴). در مورد سایر شرکت‌های تجاری، قانون‌گذار انتخاب هیئت مدیره را لازم‌الاجرا دانسته است اما در خصوص مدیرعاملی شرکت مقررهای ارائه نشده است. با این وجود، در عمل به سبب دستور العمل‌ها و اساس‌نامه این شرکت‌ها، وجود مدیرعامل برای آن‌ها در نظر گرفته شده است. بنابراین، به طور کلی، می‌توان این گونه استنباط نمود که سمت مدیریت عامل در همه شرکت‌ها، امری ضروری می‌باشد (غفاری، ۱۴۰۲: ۱۰). هیأت مدیره بخصوص مدیرعامل در شرکت‌ها، دارای کلیه اختیارات لازم برای اداره امور شرکت و تصدی عملیات آن می‌باشد به جز اختیاراتی که صراحتاً در اساسنامه سلب شده باشد (محسنی و رباطی، ۱۳۹۸: ۱۴). به عنوان قاعده در خصوص انجام معاملات؛ می‌توان بیان نمود که معاملاتی که از جانب مدیران و از طرف شرکت‌های تجاری انجام می‌شود، نخست و در گام اول برای شرکت ایجاد مسئولیت می‌کند زیرا شرکت‌های تجاری اشاره شده در ماده ۲۰^۲ ق.ت.

^۱ ماده ۱۰۷ لایحه قانونی اصلاح قسمتی از قانون تجارت: شرکت سهامی بوسیله هیئت مدیره‌ای که از بین صاحبان سهام انتخاب شده و کلاً یا بعضاً قابل عزل می‌باشند اداره خواهد شد. عده اعضای هیئت مدیره در شرکت‌های سهامی عمومی نباید از پنج نفر کمتر باشد.

^۲ ماده ۲۰ لایحه قانونی اصلاح قسمتی از قانون تجارت: برای تأسیس و ثبت شرکت‌های سهامی خاص فقط تسلیم اظهارنامه به ضمیمه مدارک زیر بمرجع ثبت شرکت‌ها کافی خواهد بود: اساسنامه شرکت که باید بامضاء کلیه سهامداران رسیده باشد. اظهارنامه مشعر بر تعهد کلیه سهام و گواهی‌نامه بانکی حاکی از تأدیه قسمت نقدی آن که نباید کمتر از سی و پنج درصد کل سهام باشد. اظهارنامه مذکور باید بامضای کلیه سهامداران رسیده باشد. هرگاه تمام یا قسمتی از سرمایه بصورت غیر نقد باشد باید تمام آن تأدیه گردیده و صورت تقویم آن به تفکیک در اظهارنامه منعکس شده باشد و در صورتیکه سهام ممتاز وجود داشته باشد باید شرح امتیازات و موجبات آن در اظهارنامه منعکس شده باشد. انتخاب اولین مدیران و بازرسی یا بازرسان شرکت که باید در صورت جلسه‌ای قید و به امضای کلیه سهامداران رسیده باشد. قبول سمت مدیریت و بازرسی با رعایت

دارای وجودی مستقل و شخصیتی مجزا از شرکاء هستند. به عبارت دیگر، دارای شخصیت حقوقی مستقل شناخته می‌شوند. علاوه بر این، می‌دانیم که در همه شرکت‌های تجاری، رابطه مدیران با شرکت، مصداق عقد وکالت به شمار می‌رود. بنابراین، قراردادهای منعقد شده توسط مدیران، متعلق به خود آن‌ها نیست بلکه به نام شرکت می‌باشد. همچنین، به سبب مقررات قانون مدنی، همه قراردادهای منعقد شده توسط وکیل، به معنی پایبند نمودن موکل است و نماینده، خود دارای مسئولیتی در قبال این نوع قراردادها نمی‌باشد. بنابراین، طرف قرارداد نمی‌تواند به منظور اجرای قرارداد به نماینده مراجعه نماید و یا مدیر را طرف دعوی قرار دهد. مدیران شرکت‌ها مغز متفکر شرکت محسوب می‌شوند بنابراین باید در برابر تصمیمات خود مسئول باشند (گنجیان و همکاران، ۱۴۰۳: ۵). معمولاً شهروندان از طریق مدیرعامل با شرکت در ارتباط هستند و به عنوان مثال اقدام به امضای قرارداد و مسائلی از این دست می‌کنند. تبیین جایگاه حقوقی مدیران در شرکت‌های تجاری برای تعیین حدود اختیارات آن‌ها اهمیت زیادی دارد و تأثیرات عملی بر شرکت، سهام‌داران و اشخاص ثالث دارد. این جایگاه همواره مورد بحث حقوقدانان بوده است. برخی مدیران را وکیل شرکت، برخی دیگر نماینده، عده‌ای مستخدم و گروهی دیگر آن‌ها را به عنوان رکن اصلی شرکت می‌دانند. (گنجیان و همکاران، ۱۴۰۳: ۶).

در حقوق، مفاهیم مختلفی در حوزه مسئولیت‌های مدیران و اعضای هیأت مدیره مطرح است که از جمله آن‌ها می‌توان به «مسئولیت تضامنی هیأت مدیره» و «تقصیر حرفه‌ای» اشاره کرد (دبیریچ، ۲۰۲۰: ۲۶۱). تقصیر حرفه‌ای به رفتاری اطلاق می‌شود که در آن فرد حرفه‌ای (در اینجا اعضای هیأت مدیره سازمان بورس) از انجام وظایف خود با آن درجه از مهارت و مراقبتی که از شخص متعارف در همان موقعیت و با همان تخصص انتظار می‌رود، قصور ورزد. این مفهوم در حقوق بورس شامل مواردی همچون عدم رعایت استانداردهای حرفه‌ای مرسوم، سهل‌انگاری در انجام وظایف نظارتی، بی‌توجهی به هشدارهای کارشناسی، تصمیم‌گیری بدون بررسی کافی اطلاعات و نقض مقررات داخلی سازمان می‌شود. تقصیر حرفه‌ای زمانی محقق می‌شود که بین رفتار متهم و استانداردهای پذیرفته شده در آن حرفه انحراف محسوسی وجود داشته باشد و این انحراف منجر به ورود خسارت به دیگران شده باشد. در حقوق بورس، تقصیر حرفه‌ای می‌تواند هم ناشی از فعل مثبت (انجام کاری خلاف استاندارد) و هم ناشی از ترک فعل (عدم انجام وظایف محوله) باشد (فریدون پور، ۱۴۰۱: ۳). علاوه بر این، مسئولیت تضامنی هیأت مدیره به این معناست که کلیه اعضای هیأت مدیره سازمان بورس به صورت جمعی و هر یک از آن‌ها به صورت انفرادی مسئول جبران خسارات ناشی از تصمیمات و اقدامات هیأت مدیره هستند. این مسئولیت مبتنی بر این اصل است که تصمیمات هیأت مدیره به صورت جمعی اتخاذ می‌شود و تمام اعضا در قبال

قسمت اخیر ماده ۱۷. ذکر نام روزنامه کثیرالانتشاری که هر گونه آگهی راجع به شرکت تا تشکیل اولین مجمع عمومی عادی در آن منتشر خواهد شد.

آن مسئولیت دارند. ویژگی کلیدی این مسئولیت آن است که زیان دیده می‌تواند تمام خسارت را از هر یک از اعضای هیأت مدیره مطالبه کند، بدون اینکه نیاز به اثبات سهم خاص هر فرد در ایجاد خسارت باشد. البته عضو یا اعضایی که خسارت را پرداخت کرده‌اند، می‌توانند به سایر اعضا برای سهم متعلقه آن‌ها رجوع کنند. این نوع مسئولیت به منظور تضمین بیشتر حقوق زیان‌دیدگان و ایجاد انگیزه در اعضای هیأت مدیره برای نظارت دقیق‌تر بر یکدیگر طراحی شده است. مسئولیت تضامنی در مواردی مانند تصمیمات خلاف قانون، نقض مقررات بورسی، عدم نظارت کافی بر عملکرد سازمان و قصور در انجام وظایف نظارتی اعمال می‌شود (سامع‌علیزاده و سوزنی، ۱۴۰۳: ۳).

مسئولیت، مفهومی است که انسان‌ها همواره در زندگی فردی و اجتماعی خود با آن ارتباط دارند. انسان به لحاظ گستره وسیع ارتباط خویش، مسئولیت‌های زیادی در حوزه‌های مختلف دارد (یگانگی و مرادی، ۱۴۰۱: ۳). در لغت‌نامه‌ها، مسئولیت به معنای تعهد قانونی فرد برای جبران ضررهایی است که به دیگری وارد کرده است. این واژه در لغت به معنای ضمانت و تعهد است و شامل مسئولیت‌های مالی و کیفری می‌شود. به طور کلی، هرگاه فردی موظف به جبران خسارت دیگری باشد، مسئولیت دارد و باید پاسخگو باشد (صالحی و همکاران، ۲۰۱۸: ۳۵۷).

سازمان بورس و اوراق بهادار ایران به عنوان نهاد نظارتی بر بازارهای مالی، نقش حیاتی در اطمینان از شفافیت و عدالت در معاملات مالی دارد. یکی از اجزای کلیدی این سازمان، هیأت مدیره است که مسئولیت‌های متعددی را بر عهده دارد. این مقاله به بررسی مسئولیت مدنی سازمان بورس و اوراق بهادار و به ویژه مسئولیت هیأت مدیره در این سازمان می‌پردازد.

مطالعه تطبیقی مسئولیت مدنی سازمان بورس و اوراق بهادار و مسئولیت هیأت مدیره در نظام‌های حقوقی مختلف، به‌ویژه در نظام‌های حقوقی آمریکا و اتحادیه اروپا را می‌توان یکی از نوآوری‌های این مطالعه دانست که نقش مهمی در درک بهتر چالش‌ها و ارائه راهکارهای مؤثر برای نظام حقوقی ایران ایفا می‌کند. یکی دیگر از نوآوری‌های این مطالعه، تمرکز بر هیأت مدیره به عنوان نهاد نظارتی است. در این راستا، اغلب مطالعات پیشین بر مسئولیت کارگزاران یا شرکت‌های بورسی متمرکز بودند اما این مطالعه مسئولیت مدنی هسأت مدیره سازمان بورس را به عنوان نهاد حاکم بر بازار بررسی نموده است. تلفیق تقصیر حرفه‌ای با مسئولیت نهادهای مالی را می‌توان یکی دیگر از نوآوری‌های این مطالعه دانست. به عبارت دیگر، تحلیل تقصیر هیأت مدیره در چارچوب «تعهد به وسیله» و «تعهد به نتیجه» و تطبیق آن با مصادیق بورسی مانند مشاوره نادرست جنبه نوآوری دارد.

۱. بورس اوراق بهادار و وظایف قانونی آن

بورس اوراق بهادار برابر بند سوم ماده اول قانون بازار اوراق بهادار ایران، بازاری خودانتظام می‌باشد که در آن، اوراق بهادار را اعضای هیأت مدیره یا معامله‌کنندگان بر اساس این قانون، مورد معامله قرار می‌دهند

و به موجب ماده دوم^۱ آن نیز شورا (شورای عالی بورس سازمان بورس با هدف حمایت از حقوق سرمایه گذاران، ایجاد نظم و ساماندهی در بازار، حفظ شفافیت، رعایت انصاف، و نیز نظارت بر حسن اجرای این قانون تشکیل می‌شود.

۱-۱. شورای عالی بورس

شورای عالی بورس به موجب ماده سوم^۲ قانون بازار اوراق بهادار، بالاترین رکن بازار اوراق بهادار است که تصویب سیاست های کلان آن بازار را بر عهده دارد این شورا با هدف حمایت از حقوق سرمایه گذاران، ساماندهی و حفظ شفافیت بازار، رعایت اصول انصاف، بهبود کارایی اوراق بهادار و نظارت بر اجرای صحیح این قانون تأسیس شده است. و مسئولیت نظارت بر فعالیت و رسیدگی به شکایت از سازمان بورس و اوراق بهادار را در کنار سایر وظایف قانونی مقرر بر عهده دارد. (صابری و همکاران، ۱۴۰۳: ۱۶).

۲-۱. جایگاه حقوقی سازمان بورس و اوراق بهادار

این سازمان بر اساس ماده پنجم^۳ قانون بازار اوراق بهادار، یک مؤسسه عمومی غیر دولتی می‌باشد که شخصیت حقوقی و مالی مستقلی دارد. نظارت بر حسن اجرای این قانون، اتخاذ تصمیمات لازم برای جلوگیری از وقوع تخلفات و جرائم، اتخاذ تصمیمات لازم و انجام ضروری برای حمایت از حقوق سرمایه گذاران، بررسی و نظارت بر افشای اطلاعات با اهمیت توسط شرکت‌های ثبت شده نزد سازمان، از زمره مهمترین وظایف آن مرکز طبق ماده مزبور می باشد. (عابدی، ۱۴۰۱: ۹)

^۱ ماده ۲ قانون بازار اوراق بهادار جمهوری اسلامی ایران: در راستای حمایت از حقوق سرمایه گذاران و با هدف ساماندهی، حفظ و توسعه بازار شفاف، منصفانه و کارای اوراق بهادار و به منظور نظارت بر حسن اجرای این قانون، شورا و سازمان با ترکیب، وظایف و اختیارات مندرج در این قانون تشکیل می شود.

^۲ ماده ۳ قانون بازار اوراق بهادار جمهوری اسلامی ایران: شورا بالاترین رکن بازار اوراق بهادار است که تصویب سیاستهای کلان آن بازار را بر عهده دارد. اعضای شورا به شرح ذیل می باشد: ۱ - وزیر امور اقتصادی و دارایی. ۲ - وزیر صنعت، معدن و تجارت. ۳ رئیس کل بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران. ۴ - روسای اتاق بازرگانی و صنایع و معادن ایران و اتاق تعاون. ۵ - رئیس سازمان که به عنوان دبیر شورا و سخنگوی سازمان نیز انجام وظیفه خواهد کرد. ۶ - دادستان کل کشور یا معاون وی. ۷ - یک نفر نماینده از طرف کانونها. ۸ - سه نفر خبره مالی منحصرأ از بخش خصوصی با مشورت تشکل های حرفه ای بازار اوراق بهادار به پیشنهاد وزیر امور اقتصادی و دارایی و تصویب هیات وزیران. ۹ - یک نفر خبره منحصرأ از بخش خصوصی به پیشنهاد وزیر ذی ربط و تصویب هیات وزیران برای هر بورس کالایی.

ماده ۵ قانون بازار اوراق بهادار جمهوری اسلامی ایران: سازمان، موسسه عمومی غیردولتی است که دارای شخصیت حقوقی و مالی مستقل بوده و از محل کارمزدهای دریافتی و سهمی از حق پذیرش شرکت‌ها در بورس‌ها و سایر درآمدها اداره خواهد شد. منابع لازم برای آغاز فعالیت و راه اندازی سازمان یاد شده از محل وجوه و امانی شورای بورس نزد سازمان کارگزاران بورس اوراق بهادار تهران تامین می شود.

۲. مسئولیت قانونی شورای عالی بورس و سازمان بورس و اوراق بهادار

بر اساس آنچه به عنوان وظایف اساسی و قانونی سازمان بورس و اوراق بهادار شناخته شده است، هر گونه فعل یا ترک فعل احتمالی مغایر با آن و سایر موازین حقوقی و قانونی مربوطه نسبت به وظایف و عملکرد شورای عالی بورس و سازمان بورس و اوراق بهادار، مستوجب مسئولیت قانونی آن شورا و سازمان بورس و اوراق بهادار و ورود دادستان کل کشور و مراجع قضایی و قانونی ذیربط بدان برابر قانون و تعقیب مسئولیت قانونی آن سازمان در راستای حفظ حقوق عامه و حقوق سرمایه گذاران و مال باخترگان بورس و اوراق بهادار، حسب مورد خواهد بود. (علیجان نژاد و ابهری، ۱۴۰۱: ۱۳)

۳. مسئولیت قانونی نقض حقوق مالی سرمایه گذاران بورس و بازار سرمایه

صرف نظر از صحت و سقم نقدهای منتشره و اعتراضات گسترده مردم و سرمایه گذاران و مال باخترگان بورس و بازار سرمایه نسبت به کارکرد سازمان بورس و اوراق بهادار یا نقدهای مطروحه در رسانه‌ها و محافل کارشناسی و اقتصادی و سیاسی نسبت به دخالت دولت و دست اندرکاران دولتی مربوطه در اعلام نظر غیر کارشناسی نسبت به بورس و بازار سرمایه و عدم برخورداری سرمایه گذاران در آن از حمایت های دولتی مورد ادعا و علیرغم کاهش فراگیر شاخص کل بازار سرمایه طی ماه های اخیر و تاکید بسیاری از نمایندگان مجلس شورای اسلامی و کمیسیون اقتصادی آن و قوه قضائیه مبنی بر لزوم تعقیب مسئولیت قانونی وزارت اقتصادی و دارایی، شورای عالی بورس و سازمان بورس و اوراق بهادار و دولت در راستای حفظ حقوق عامه و حقوق سرمایه گذاران و مال باخترگان بازار سرمایه و نیز ضرورت شفاف سازی و پاسخگویی مستند، مقرون به واقع و قانون مند مراجع قانونی مزبور به مردم، سرمایه گذاران، رسانه‌ها و افکار عمومی، همراه با ضرورت تضمین و جبران خسارات وارده به آنها برابر قواعد عمومی و حقوقی مربوطه، با وجود مفروض بودن حق دفاع قانونی آنها برابر قانون - بدون هر گونه پیش داوری احتمالی نسبت به کارکرد دولت، شورای عالی بورس و سازمان بورس و اوراق بهادار در این باره، در مقام طرح پرسش های اساسی متعدد نسبت به وضعیت بورس و بازار سرمایه و نارضایتی گسترده مردم و سرمایه گذاران آن برآمده و انتظار می رود؛ دست اندرکاران دولتی و مراجع اقتصادی و قانونی مزبور (شورای عالی بورس و سازمان بورس و اوراق بهادار) با احترام با قانون و شأن و کرامت انسان‌ها و مراعی داشتن حقوق سرمایه گذاران و مال باخترگان در بورس و بازار سرمایه در مقام شفاف سازی و پاسخگویی مستند و موجه و مقرون به واقعیت و حقیقت نسبت به آنها برآیند. (صابری و همکاران، ۱۴۰۳: ۱۸)

۴. وظایف هیأت مدیره در سازمان بورس و اوراق بهادار ایران بر اساس چارچوب های

قانونی

هیأت مدیره سازمان بورس و اوراق بهادار ایران به عنوان نهادی کلیدی، مسئولیت نظارت و مدیریت امور این سازمان را بر عهده دارد. وظایف و مسئولیت‌های هیأت مدیره در چارچوب قانون بازار اوراق بهادار و مقررات حاکمیت شرکتی به صورت دقیق تعریف شده‌اند (موسوی مدنی، ۱۳۹۹: ۹). مهم‌ترین این وظایف عبارتند از:

(۱) تعیین سیاست‌ها و استراتژی‌های کلان سازمان

هیأت مدیره موظف است سیاست‌ها و استراتژی‌های کلی سازمان را با توجه به اهداف کلان و نیازهای بازار سرمایه و در چارچوب ماده هفتم^۱ قانون بازار اوراق بهادار تدوین نماید. این سیاست‌ها باید منافع سهامداران و فعالان بازار را تأمین کرده و به حفظ شفافیت و عدالت در بازار سرمایه کمک کند.

(۲) نظارت و ارزیابی عملکرد

از جمله وظایف محوری هیأت مدیره، نظارت مستمر بر عملکرد مدیران اجرایی و ارزیابی آن بر اساس شاخص‌های کمی و کیفی است. این نهاد موظف است با بررسی گزارش‌های دوره‌ای، از تحقق اهداف سازمان اطمینان حاصل کرده و در صورت نیاز اقدامات اصلاحی را انجام دهد (آهنگری و غلامی

^۱ ماده ۷ قانون بازار اوراق بهادار جمهوری اسلامی ایران: وظایف و اختیارات هیأت مدیره سازمان به شرح زیر است: ۱ - تهیه آئین نامه های لازم برای اجرای این قانون و پیشنهاد آن به شورا. ۲ - تهیه و تدوین دستورالعملهای اجرایی این قانون. ۳ - نظارت بر حسن اجرای این قانون و مقررات مربوط. ۴ - ثبت و صدور مجوز عرضه عمومی اوراق بهادار و نظارت بر آن. ۵ - درخواست صدور، تعلیق و لغو مجوز تأسیس بورسها و سایر نهادهایی که تصویب آنها بر عهده شورا است. ۶ - صدور، تعلیق و لغو مجوز تأسیس کانونها و نهادهای مالی موضوع این قانون که در حوزه عمل مستقیم شورا نیست. ۷ - تصویب اساسنامه بورسها، کانونها و نهادهای مالی موضوع این قانون. ۸ - اتخاذ تدابیر لازم جهت پیشگیری از وقوع تخلفات در بازار اوراق بهادار. ۹ - اعلام آن دسته از تخلفات در بازار اوراق بهادار که اعلام آنها طبق این قانون بر عهده سازمان است به مراجع ذی صلاح و پیگیری آنها. ۱۰ - ارائه صورتهای مالی و گزارشهای ادواری در مورد عملکرد سازمان و همچنین وضعیت بازار اوراق بهادار به شورا. ۱۱ - اتخاذ تدابیر ضروری و انجام اقدامات لازم به منظور حمایت از حقوق و منافع سرمایه گذاران در بازار اوراق بهادار. ۱۲ - ایجاد هماهنگی های لازم در بازار اوراق بهادار و همکاری با سایر نهادهای سیاست گذاری و نظارتی. ۱۳ - پیشنهاد به کارگیری ابزارهای مالی جدید در بازار اوراق بهادار به شورا. ۱۴ - نظارت بر سرمایه گذاری اشخاص حقیقی و حقوقی خارجی در بورس. ۱۵ - تهیه بودجه و پیشنهاد انواع درآمدها و نرخهای خدمات سازمان جهت تصویب توسط شورا. ۱۶ - تصویب سقف نرخهای خدمات و کارمزدهای بورس و سایر نهادهای مالی موضوع این قانون. ۱۷ - صدور تاییدنامه سازمان قبل از ثبت شرکتهای سهامی عام نزد مرجع ثبت شرکتهای و نظارت سازمان بر آن شرکتهای. ۱۸ - بررسی و نظارت بر افشای اطلاعات با اهمیت توسط شرکتهای ثبت شده نزد سازمان. ۱۹ - همکاری نزدیک و هماهنگی با مراجع حسابداری به ویژه هیأت تدوین استانداردهای حسابرسی. ۲۰ - انجام تحقیقات کلان و بلندمدت برای تدوین سیاستهای آتی بازار اوراق بهادار. ۲۱ - همکاری و مشارکت با مراجع بین المللی و پیوستن به سازمانهای مرتبط منطقه ای و جهانی. ۲۲ - انجام سایر اموری که از طرف شورا به سازمان محول شده باشد.

زارع، ۱۴۰۳: ۱۱). همچنین هیأت مدیره باید با نهادهای نظارتی مانند بانک مرکزی و وزارت اقتصاد تعامل مستمر داشته باشد.

۳) حفظ شفافیت، عدالت و منافع سهامداران

هیأت مدیره مسئولیت دارد با نظارت بر معاملات، جلوگیری از سوءاستفاده و تقلب، و اطلاع‌رسانی صحیح، شفافیت و عدالت را در بازار سرمایه حفظ کند. این نهاد باید در تصمیم‌گیری‌ها مستقل و بی‌طرف عمل نموده و از تأثیرپذیری از فشارهای خارجی اجتناب کند. حفظ و صیانت از منافع سهامداران از دیگر مسئولیت‌های اساسی هیأت مدیره محسوب می‌شود.

۴) مدیریت ریسک

شناسایی و مدیریت ریسک‌های مالی، عملیاتی و سیاسی از جمله وظایف هیأت مدیره است. این نهاد موظف است با ایجاد سیستم‌های مدیریت ریسک کارآمد، اثرات این ریسک‌ها را بر بازار سرمایه به حداقل برساند.

۵) توسعه منابع انسانی

هیأت مدیره مسئولیت جذب و نگهداری نیروهای متخصص، و ارتقای مهارت‌های کارکنان را بر عهده دارد. این امر نقش کلیدی در افزایش بهره‌وری و کارایی سازمان ایفا می‌کند.

۶) مسئولیت‌پذیری اجتماعی

توجه به مسائل زیست‌محیطی، سلامت و ایمنی کارکنان و حمایت از جامعه از جمله مسئولیت‌های اجتماعی هیأت مدیره است که به افزایش اعتماد عمومی به سازمان منجر می‌شود.

۵. مسئولیت مدنی مدیران و اعضای هیئت مدیره در شرکت‌های سهامی

بر اساس ماده ۴ لایحه قانونی اصلاح قسمتی از قانون تجارت^۱، شرکت‌های سهامی شامل شرکت‌های سهامی خاص و شرکت‌های سهامی عام می‌باشند که توسط هیئت‌مدیره منتخب مجمع عمومی اداره می‌شوند. هیئت‌مدیره موظف است بر اساس قوانین و مقررات جاری کشور، اساسنامه شرکت و مصوبات

^۱ ماده ۴ لایحه قانونی اصلاح قسمتی از قانون تجارت: شرکت سهامی به دو نوع تقسیم می‌شود: نوع اول - شرکت‌هایی که موسسین آنها قسمتی از سرمایه شرکت را از طریق فروش سهام به مردم تأمین می‌کنند. اینگونه شرکتها شرکت سهامی عام نامیده می‌شوند. نوع دوم - شرکت‌هایی که تمام سرمایه آنها در موقع تأسیس منحصرأ توسط موسسین تأمین گردیده است. اینگونه شرکتها شرکت سهامی خاص نامیده می‌شوند.

مجمع عمومی، وظایف خود را انجام دهد (شمس، ۱۴۰۱: ۵).

در صورت عدم انجام وظایف محوله یا سهل‌انگاری و کم‌کاری اعضای هیئت‌مدیره، این افراد در مقابل سهامداران و اشخاص ثالث مسئول خواهند بود. به منظور تعیین حدود و مبنای مسئولیت مدیران، لازم است قوانینی جامع و شفاف وضع گردد. در این راستا، قانونگذار از قواعد عمومی فراتر رفته و قوانینی خاص بر جایگاه این افراد وضع کرده است، چرا که وظایف و اختیارات مدیران اهمیت زیادی در حفظ منافع و حقوق طرف‌های قرارداد دارد. بر اثر انجام نادرست وظایف، مدیران ممکن است مسئولیت حقوقی پیدا کنند (کلهویدا و همکران، ۲۰۲۱: ۴).

مسئولیت مدنی مدیران و اعضای هیئت‌مدیره، بر مبنای خطا است؛ یعنی در هنگام انجام وظایف خود، باید مرتکب خطایی شوند که منجر به ضرر گردد، و اثبات این خطا و رابطه علت میان خطای مدیر و خسارت، بر عهده مدعی است. ضمانت اجرای مسئولیت مدنی، الزام به جبران خسارت و انجام تعهدات است. همچنین، اگر اعضای دیگر دچار خطا یا تخلف شوند، مدیران ممکن است از مسئولیت مدنی آن‌ها مصون نباشند، مگر آنکه در زمان تصمیم‌گیری، نظر مخالف خود را در صورتجلسه ثبت و در صورت لزوم، به مجمع عمومی و مراجع قضائی اطلاع دهند. این نوع مسئولیت، به دو بخش تقسیم می‌شود:

الف- مسئولیت مدنی عادی مدیران

در سازمان بورس و اوراق بهادار ایران، مدیران و اعضای هیئت‌مدیره، همانند مدیران شرکت‌های دیگر، ممکن است به دلیل اعمال یا ترک اعمال، مسئولیت‌های مدنی و کیفری را بر عهده بگیرند. این مسئولیت‌ها در قانون تجارت و مقررات مرتبط با سازمان بورس تعریف شده است. در این حالت، دادگاه سهم هر یک از مدیران و اعضای هیئت‌مدیره را در وارد کردن خسارت و جبران آن مشخص می‌کند و هر کدام به پرداخت قسمت مربوط به خسارت محکوم می‌شوند. مسئولیت مدنی مدیران و اعضای هیئت‌مدیره، هم به صورت مشترک و هم به صورت انفرادی قابل بررسی است. بر اساس ماده ۱۴۲ لایحه قانون اصلاح قسمتی از قانون تجارت^۱، مدیران و مدیرعامل در صورت تخلف از مقررات، اساسنامه و مصوبات مجمع عمومی، در برابر شرکت و اشخاص ثالث مسئول هستند و دادگاه حدود مسئولیت هر یک را مشخص می‌کند.

^۱ ماده ۱۴۲ لایحه قانونی اصلاح قسمتی از قانون تجارت: مدیران و مدیرعامل شرکت در مقابل شرکت و اشخاص ثالث نسبت به تخلف از مقررات قانونی یا اساسنامه شرکت یا مصوبات مجمع عمومی بر حسب مورد منفرداً یا مشترکاً مسئول می‌باشند و دادگاه حدود مسئولیت هر یک را برای جبران خسارت تعیین خواهد نمود.

ب- مسئولیت تضامنی مدیرعامل

این نوع مسئولیت زمانی کاربرد دارد که قانون تصریح یا توافق خصوصی افراد آن را پیش‌بینی کرده باشد. در مسئولیت مدنی تضامنی، هر کدام از متخلفان به پرداخت تمام خسارت محکوم می‌شوند. تفاوت میان مسئولیت مشترک و تضامنی در همین است.

۶. حق جبران خسارت و دادخواهی در بورس اوراق بهادار

افزون بر اصل ۳۴ قانون اساسی، حق جبران خسارت در قوانین مربوط به مصرف کنندگان نیز به صراحت در نظر گرفته شده است. به عنوان مثال، ماده (۱۶) قانون حمایت از حقوق مصرف کنندگان بیان نموده است که: "مسئولیت تشخیص جبران خسارات تحمیل شده به مصرف کنندگان بر عهده مراجع رسیدگی کننده به عهده افراد حقیقی یا حقوقی خصوصی و دولتی است که سبب تحمیل ضرر و زیان به مصرف کنندگان گردیده است. در خصوص شرکت‌های خارجی افزون بر شرکت اصلی، نمایندگی‌های آن‌ها در کشور نیز مسئول است. تبصره - در همه مواردی که تخلف از جانب افراد حقوقی باشد، زیان بایستی از اموال فرد حقوقی پرداخت گردد اما مدیرعامل و یا مدیر مسئول شخص حقوقی دارای مسئولیت جزایی خواهد بود." جبران خسارت در بازار سرمایه نیز، مشابه اصول کلی مسئولیت مدنی، مستلزم اثبات عناصری همچون وقوع ضرر، عمل زیان‌بار و وجود رابطه سببی است. به طور مثال، چنانچه هیأت مدیره در انجام وظایف خود قصور نموده و مرتکب خطا گردد و به در اثر آن، به سهامدار زانی تحمیل شود، موظف به جبران آن می‌باشد. خطای هیأت مدیره می‌تواند عمدی یا غیرعمدی باشد. در بعضی موارد نیز برای فرد خطاکار افزون بر مسئولیت مدنی، مسئولیت کیفری هم مقرر گردیده است که تمرکز این مطالعه بر آن نیست. از مهم‌ترین مواد قانونی که با حق جبران خسارت مرتبط است، می‌توان به مواد (۱۳)^۱ و (۲۶)^۲ قانون تأسیس بورس مصوب ۱۳۴۵ اشاره کرد.

همچنین، مواد (۴۳)^۳ و (۵۲)^۱ قانون بازار اوراق بهادار مصوب ۱۳۸۴ را نیز می‌توان در این راستا، مورد اشاره قرار داد. علاوه‌براین، در این باره، ماده (۱۵) قانون توسعه ابزارها و نهادهای مالی جدید^۲ نیز

^۱ ماده ۱۳ قانون تأسیس بورس اوراق بهادار مصوب ۱۳۴۵ مصوب ۱۳۴۵.۰۲.۲۷: کارگزاران باید برای جبران خسارتی که ممکن است از عملیات آنان متوجه طرفین معامله شود بیکی از طرق ذیل تضمین کافی نزد بانک مرکزی بپردازند.

^۲ ماده ۲۶ قانون تأسیس بورس اوراق بهادار مصوب ۱۳۴۵ مصوب ۱۳۴۵.۰۲.۲۷: کارگزار باید کلیه معاملات را در حدود شرایط و در تاریخی که دستور دهنده تعیین میکند انجام دهند و انجام معامله و شرایط و تاریخ آن را در اسرع وقت به اطلاع دستور دهنده برسانند. کارگزاری که عمداً شرایط تعیین شده را رعایت نکند و یا انجام دستور مربوط به معامله را به تأخیر اندازد یا تاریخ و نوع معامله را بدستور دهنده اطلاع ندهد بجهت تأدیبی از دو ماه تا یکسال و جبران خسارت محکوم خواهد شد.

^۳ ماده ۴۳ قانون بازار اوراق بهادار جمهوری اسلامی ایران: ناشر، شرکت تأمین سرمایه، حسابرس و ارزش یابان و مشاوران حقوقی ناشر، مسئول جبران خسارات وارده به سرمایه‌گذارانی هستند که در اثر قصور، تقصیر، تخلف و یا به دلیل ارائه اطلاعات

جهت تسهیل اجرای سیاست‌های اصل ۴۴ قانون اساسی و حمایت از سرمایه‌گذاران نیز تدوین و تصویب شده است تا صاحبان سهام و اوراق بهادار، امکان الزام شرکت متخلف به پرداخت سود را در قالب یک فرایند سریع و اصولی پیدا کنند (قاسمی حامد و براری چناری، ۱۳۹۹، ۱۸۷).

بر اساس قسمت (۱۱)^۳ قانون اوراق بهادار مصوب ۱۹۳۳ در آمریکا، عدم رعایت قوانین در عرضه اولیه و ارائه اطلاعات نادرست در بیانیه ثبت، مسئولیت مدنی افراد را به دنبال دارد (فورم، ۲۰۱۸: ۱۹).

ناقص و خلاف واقع در عرضه اولیه که ناشی از فعل یا ترک فعل آنها باشد، متضرر گردیده اند. تبصره ۱ - خسارت دیدگان موضوع این ماده می‌توانند حداکثر ظرف مدت یک سال پس از تاریخ کشف تخلف به هیأت مدیره بورس یا هیأت داورى شکایت کنند، مشروط بر این که بیش از سه سال از عرضه عمومی توسط ناشر نگذشته باشد. تبصره ۲ - فقط اشخاصی که اوراق بهادار ناشر موضوع این ماده را قبل از کشف و اعلام تخلف خریده باشند، مجاز به ادعای خسارت می‌باشند.

^۱ ماده ۵۲ قانون بازار اوراق بهادار جمهوری اسلامی ایران: سازمان مکلف است مستندات و مدارک مربوط به جرایم موضوع این قانون را گردآوری کرده و به مراجع قضایی ذیصلاح اعلام نموده و حسب مورد موضوع را به عنوان شاکی پیگیری نماید. چنانچه در اثر جرایم مذکور ضرر و زبانی متوجه سایر اشخاص شده باشد، زیان‌دیده می‌تواند برای جبران آن به مراجع قانونی مراجعه نموده و وفق مقررات، دادخواست ضرر و زیان تسلیم نماید.

^۲ ماده ۱۵- در صورتی که اوراق بهادار پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار یا بازار خارج از بورس و یا اوراق بهادار مبتنی بر کالا که در بورس کالا پذیرفته می‌شود متضمن سود مصوب، سررسید شده یا تضمین شده باشد، باید به موقع و در چهارچوب مقررات، توزیع و پرداخت شود. در صورت خودداری ناشران و شکایت صاحبان اوراق بهادار یا سازمان، موضوع در هیأت داورى قانون بازار اوراق بهادار جمهوری اسلامی ایران طرح و آراء صادره در این خصوص از طریق اجراء احکام دادگاهها قابل اجراء است.

^۳ Section 11 of the Securities Act of 1933: This section establishes the civil liability of issuers, directors, auditors, and other persons involved in the securities market for the presence of false information or omission of material information in a securities registration statement. Accordingly, investors can file a lawsuit against the officials, including the issuer, executive officers, board members, auditors, and underwriters, without having to prove fault, if they purchase securities based on a registration statement containing an error. The officials can defend themselves only if they prove that they believed, after conducting reasonable investigations, that the information was accurate. Damages are calculated based on the difference between the purchase price of the securities and their actual value. As one of the most important mechanisms for protecting investors, this section plays a fundamental role in maintaining transparency and public confidence in the securities market by creating heavy responsibilities for capital market participants. The requirement for strict accountability of the responsible institutions in this law is considered an effective model for other legal systems.

ترجمه بخش ۱۱ قانون اوراق بهادار ۱۹۳۳ آمریکا: این بخش مسئولیت مدنی ناشران، مدیران، حسابرسان و سایر دست‌اندرکاران را در صورت وجود اطلاعات نادرست یا حذف اطلاعات مهم در اعلامیه ثبت اوراق بهادار تعیین می‌کند. بر این اساس، سرمایه‌گذاران می‌توانند در صورت خرید اوراق بر اساس اعلامیه ثبت حاوی اشتباه، بدون نیاز به اثبات تقصیر، علیه مسئولان شامل ناشر، مدیران اجرایی، اعضای هیئت مدیره، حسابرسان و تعهدکنندگان اوراق طرح دعوی کنند. مسئولان تنها در صورتی می‌توانند از خود دفاع کنند که ثابت کنند با انجام تحقیقات معقولانه به صحت اطلاعات باور داشته‌اند. خسارت وارده بر اساس تفاوت قیمت خرید اوراق و ارزش واقعی آن‌ها محاسبه می‌شود. این بخش به عنوان یکی از مهم‌ترین سازوکارهای حمایت از سرمایه‌گذاران، با ایجاد مسئولیت سنگین برای دست‌اندرکاران بازار سرمایه، نقش اساسی در حفظ شفافیت و اعتماد عمومی به

افرادی که بر اساس بیانیه ثبت نادرست اوراق بهادار خریداری کرده‌اند، می‌توانند خسارت ناشی از تخلف را از مسئولان قانونی مطالبه کنند. این مسئولیت مشروط به علم خریدار به وجود اطلاعات نادرست یا عدم درج اطلاعات مهم است. اشخاص مسئول شامل مدیران یا شرکت‌های ناشر و هر فردی است که با رضایت خود به عنوان مدیر یا ناشر ثبت شده باشد. در بورس اوراق بهادار ایران، حق جبران خسارت و دادخواهی به وسیله نهادها و مراجع تخصصی به انجام می‌رسد و محاکم و دادگاه در صلاحیتشان نیست که به مواردی مشابه این رسیدگی نمایند. همچنین اگر اختلافی میان مصرف کننده و هیئت مدیره در بورس به وجود بیاید آن که سرمایه گذار است در ابتدا بایستی آنچه را که مدعی است در کمیته سازش طرح نماید و در صورتی که به سازش نرسیدند به هیئت داورى متوسل شود. همچنین، حق جبران خسارت ممکن است ناشی از اعمال یا وقایع حقوقی باشد که در هر دو حالت مشمول این قاعده هستند. (بینز و گراهام، ۲۰۲۲: ۱۴۱۷) لذا، اگر در اثر تقصیر یکی از بازیگران بازار سرمایه به سرمایه گذار و سهامدار خسارتی تحمیل گردد شخص اخیر باید برای مطالبه خسارت در هیأت داورى طرح دعوا کند. به عقیده برخی نویسندگان (جودکی و همکاران، ۱۴۰۲: ۳۲۴)، تنها استثنائی که در این خصوص ملاحظه می‌شود حکم ماده (۵۲) قانون بازار است. لازم به ذکر است که برخلاف ماده (۱۷)^۱ قانون تأسیس بورس اوراق بهادار مصوب سال ۱۳۴۵ در صورتی حق دادخواهی مشمول قانون است که اختلافات ناشی از فعالیت حرفه‌ای آن‌ها باشد.^۲ فعالیت حرفه‌ای در بازار سرمایه به معنی فعالیتی است که چنانچه بازار متشکل سرمایه ایجاد نشده بود و افراد را گرد هم نیاورده و وظایف مشخصی را برای آن‌ها تعیین نکرده بود، رخ نمی‌داد. بنابراین، اقدامات فاقد ارتباط با این بازار، قابل رسیدگی و داورى نیست (محمدی و همکاران، ۱۴۰۲: ۱۱).

بازار اوراق بهادار ایفا می‌کند. الزام پاسخگویی دقیق نهادهای مسئول در این قانون، الگویی مؤثر برای نظام‌های حقوقی دیگر محسوب می‌شود.

^۱ ماده ۱۷ قانون تأسیس بورس اوراق بهادار مصوب ۱۳۴۵ مصوب ۱۳۴۵، ۲۰۲۷: هیئت داورى بورس که بطور دایم تشکیل میگردد به اختلافات بین کارگزاران با یکدیگر و به اختلافات بین فروشندگان یا خریداران یا کارگزاران که از معاملات در بورس ناشی گردد رسیدگی میکند. این هیئت از یک نفر نماینده وزارت دادگستری که از بین روساء شعب و یا مستشاران دیوان عالی کشور انتخاب خواهد شد و یک نفر نماینده شورای بورس و یک نفر نماینده مشترک اطاق صنایع و معادن ایران و اطاق بازرگانی تهران تشکیل میشود. وزیر دادگستری از بین قضات دیوان عالی کشور و شورای بورس طبق بند ۳ ماده ۴ و اطاق‌های مذکور مشترکا هر یک علاوه بر نماینده اصلی خود یک نفر را نیز بعنوان عضو علی البدل تعیین و معرفی مینماید عضو علی البدل در صورت غیبت عضو اصلی مربوط در هیئت داورى بورس شرکت خواهد کرد. ریاست هیئت داورى بورس بعهده نماینده وزارت دادگستری است.

^۲ ماده ۳۶ قانون بازار اوراق بهادار جمهوری اسلامی ایران

۷. تقصیر هیأت مدیره

پیش از بررسی مصادیق تقصیر هیئت مدیره، لازم است به این نکته کلیدی اشاره شود که مسئولیت‌های حرفه‌ای این نهاد، بر اساس ماهیت تخصصی و حساسیت بالای فعالیت‌های آن شکل گرفته است. هیئت مدیره به عنوان متولی اصلی تصمیم‌گیری در بازار سرمایه، موظف است با رعایت اصول حرفه‌ای، از منافع سهامداران و سلامت بازار صیانت کند. این مسئولیت‌ها گاه در قالب تعهدات قراردادی و گاه بر اساس قواعد عام مسئولیت مدنی قابل ارزیابی هستند. آنچه در این میان حائز اهمیت است، تمایز میان استانداردهای رفتاری یک فرد عادی و الزامات ویژه حرفه‌ای است که هیئت مدیره به دلیل جایگاه حقوقی و تخصصی خود ملزم به رعایت آن‌هاست. این تفاوت در معیارها، پایه اصلی تحلیل تقصیرهای حرفه‌ای و غیرحرفه‌ای هیئت مدیره را تشکیل می‌دهد.

۷-۱. تقصیر حرفه‌ای

مقصود از این تقصیر، اشتباهی است که هیأت مدیره در انجام وظایفی که حرفه اصلی آن‌ها محسوب می‌شود، انجام می‌دهند. در اصل، هیئت مدیره دارای یک شخصیت حقوقی است و بر اساس این شخصیت حقوقی اوراق بهادار را به حساب سایر افراد و برای ایشان معامله می‌نماید. در همین راستا می‌توان مثالی طرح کرد و آن اینکه مثلاً هیئت مدیره توانایی این را ندارد که از مسئولیت‌های ناشی از حرفه خود چشم‌پوشی کند و بدون اینکه وکالتنامه تنظیم شده در دفاتر اسناد رسمی را در اختیار داشته باشد اقدام به معامله کند و برای خرید یا فروش دستوری صادر نماید (پاتن، ۲۰۱۸: ۹۷). در صورت وقوع این امر، هیأت مدیره قطعاً مسؤول جبران خسارت تحمیل شده به زیان دیدگان است. در چنین مواردی که هیأت مدیره به سبب فقدان مجوز فروش و عدم داشتن مجوز پرداخت وجه حاصل از فروش اگر معامله‌ای انجام دهد و متعاقباً خواهان، معامله را تنفیذ نکند، مطابق ماده ۳۱۲ قانون مدنی^۱، هیأت مدیره مکلف به استرداد عین سهام فروخته شده می‌باشد و در صورت تعذر موظف به خرید دوباره سهام برای خواهان است و در صورت عدم امکان خرید مجدد، بایستی افزون بر قیمت کنونی (آخرین قیمت سهام زمانی که گشوده بوده است اختلاف قیمت آن را با در نظر گرفتن بالاترین قیمت سهام از باب تسبیب به خواهان پرداخت کند (نجفی، ۱۳۹۹: ۵۶۷).

در اینجا نکته بسیار مهمی وجود دارد که بایستی بدان توجه داشت. این دست از اشخاص در قصوراتی که مرتکب می‌شوند و برای بررسی این قصورات، باید در نظر داشت که تفاوت در معیار تمیز است. بدین معنی که از آنجا که این افراد متخصص هستند و امور فنی مربوط به حرفه شان تخصص

^۱ ماده ۳۱۲ قانون مدنی هر گاه مال مغضوب مثلی بوده و مثل آن پیدا نشود غاصب باید قیمت حین‌الاداء را بدهد و اگر مثل موجود بوده و از مالیت افتاده باشد باید آخرین قیمت آن را بدهد.

ایشان به حساب می‌آید در نتیجه رفتارها و تصمیمات یک انسان عادی نمی‌تواند معیار مناسبی برای این باشد که آیا این فرد مرتکب تقصیر شده یا نه. به عبارتی معیارها در این حرفه از حدود عمومی فراتر رفته و حالتی تخصصی به خود گرفته است (صبح‌دل، ۱۴۰۳: ۲). بنابراین برای تشخیص اینکه آیا هیئت مدیره دچار تقصیر شده یا نه، باید رفتار و چارچوب‌های حاکم بر یک هیئت مدیره تعریف شده را در نظر بگیریم و از معیار قراردادن رفتارهای انسان‌های معمولی پرهیز کنیم.

۷-۲. تقصیر قراردادی و قهری

مطابق با قوانین هیئت مدیره وظیفه دارد که اصول حاکم بر حرفه خود را مراعات کنند و اگر جرم و تقصیری به انجام برسانند یا تخلفی مرتکب شوند مشخص نیست که بایستی براساس قراردادی که با مشتری منعقد کرده است رفتار کند یا اصول ناشی از قوانین را اجرا نماید. برای مثال خواهان پرونده به نمایندگی از هیئت مدیره دادخواستی به هیئت داوران ارائه می‌دهد تا بر اساس آن وجه مربوط به فروش سود مازاد و خسارات به بار آمده را درخواست کند و نظر کارشناس را نیز در نظر بگیرد (اهرنزیوگ، ۲۰۲۳: ۱۶۸). در چنین حالتی هیئت مدیره وظیفه خواهد داشت که مطابق با قرارداد منعقد، عواید را در زمانی معین به سهام دار پرداخت نماید (کاظمی و زارعی، ۱۴۰۱: ۲۵۰). حال پرسشی که مطرح می‌شود این است که حکم بر چه اساسی صادر خواهد شد؟ قانون یا محتوای قرارداد؟ رابطه زبان‌دیده با شرکت صاحب حرفه بر اساس قرارداد صریح یا ضمنی است و تعهدات طرفین باید مورد احترام قرار گیرد. این اعتبار اراده موجب می‌شود که تقصیر قراردادی عهدشکن مبنای مسئولیت قرار گیرد و احکام ویژه مسئولیت قراردادی اعمال شود. اما لازم است تأکید شود که شرایط همیشه به این شکل نیست و گاهی مسئولیت‌های حرفه‌ای از حیطة اراده و توافق میان سهامدار و کارگزار فراتر می‌رود. در چنین موقعیتی، بدون شک با استناد به ماده ۳۰۳ قانون مدنی^۱ و اصول تسبیب و لاضرر، مسئولیت قهری بر روابط طرفین حاکم خواهد بود و فرد مقصر موظف به جبران خسارت است. همچنین، در برخی موارد دامنه این خسارات ممکن است به اشخاص ثالث نیز گسترش یابد. در این حالت، اگر خطای فرد مقصر به زبان دیگران بینجامد، برای کارگزار نیز مسئولیت مدنی قابل طرح خواهد بود.

۷-۳. قاعده تمیز تقصیر

در این حالت، سؤالی که مطرح می‌گردد این است که آیا تعهد هیأت مدیره بورس، تعهد به وسیله

^۱ ماده ۳۰۳ قانون مدنی: کسی که مالی را من غیر حق دریافت کرده است ضامن عین و منافع آن است اعم از این که به عدم استحقاق خود عالم باشد یا جاهل.

می‌باشد یا نتیجه؟ به عنوان مثال، با توجه به اینکه براساس ماده ۳^۱ آیین‌نامه معاملات در سازمان کارگزاران بورس، کارگزاران موظفند سفارشات معامله‌کنندگان را با توجه به قیمت‌های تعیین‌شده در سامانه معاملاتی ثبت کنند. حال، در صورتی که کارگزار برخلاف این تعهد قانونی و حرفه‌ای عمل کند و سفارشات معامله‌کنندگان را در سامانه وارد نکند، این امر می‌تواند به نقض اعتماد سرمایه‌گذاران نسبت به فرآیند شفاف و منظم بازار سرمایه منجر شود. این اعتماد که با رعایت دقیق مقررات قانونی توسط کارگزاران تضمین می‌شود، اساس عملکرد سالم بازار محسوب می‌شود. کوتاهی یا اشتباه کارگزار در انجام این وظیفه می‌تواند پیامدهای حقوقی و حرفه‌ای جدی برای او به همراه داشته باشد، کدام معیار را بایستی برای مسئول دانستن کارگزار مؤثر تلقی نمود؟ در این حالت، آنچه در وهله نخست اهمیت جهت دستیابی به معیاری کارآمد، کاربرد دارد، «نیت واقعی طرفین می‌باشد. اما چنانچه قرینه‌ای در میان نباشد، بایستی اصل را ناظر بر حدود توانایی کارگزار قرار داد. چنانچه اثبات گردد که کارگزار در این مسیر، بی احتیاطی کرده و تعهد وی از نوع تعهد به وسیله بوده است، رفتار او با رفتار کارگزاری دیگر در این حوزه مورد سنجش ارزیابی و مقایسه قرار می‌گیرد. در صورت اثبات تقصیر، فرد موظف به جبران خسارت و زیان خواهد بود. همچنین، اگر تعهد او از نوع تعهد به نتیجه باشد، بدون شک باید مسئولیت وی تایید گردد.

بر این اساس می‌توان یک قاعده کلی مطرح کرد مبنی بر اینکه تعهد کارگزاران در برابر سرمایه‌گذاران، به جز در مواردی که صراحتاً وقوع تعهد به نتیجه برای متعهدله پیش‌بینی شده باشد، از نوع تعهد به وسیله است. این تعهد شامل مراقبت، اعمال تخصص و تلاش کافی برای تحقق موضوع قرارداد می‌شود. چنین اموری در قالب مشخصی نمی‌گنجند و تا حد زیادی به ابتکار، امانت‌داری و حسن نیت کارگزاران وابسته هستند. در نتیجه، قاعده تمیز تقصیر را بایستی همچنان رفتار کارگزاری متعارف و آگاه قرار داد و اجرای قانون و نظام صنفی و رعایت آن را از ملزومات این رفتار محسوب نمود.

۸. مصادیق تحقق مسئولیت مدنی در معاملات سهام توسط کارگزاری‌ها

با توجه به مطالب پیش گفته، جبران ضرر شخص زیان دیده اصلی ترین هدف مسئولیت مدنی می‌باشد و جهت تحقق این هدف، لازم است که شرایطی فراهم گردد. بدین منظور، حقوقدانان سه عامل فعل زیانبار، ورود خسارت و رابطه سبب را به عنوان ارکان اصلی مسئولیت مدنی معرفی کرده‌اند. اگر کارگزاری‌های بورس، مقررات مربوط به معاملات سهام را رعایت نکنند و در اثر این امر، خسارت و

^۱ ماده ۳: معاملات بورس، مگر در مواردی که در این آیین‌نامه آمده است، به طریقه حراج انجام می‌شود. کارگزاران پیشنهادهای خریدوفروش خود را با توجه به سفارش‌های خریداران و فروشندگان، تعداد اوراق بهادار و قیمت آن‌ها را در سامانه معاملاتی وارد خواهند نمود.

ضرری به سهامداران تحمیل گردد، با توجه به ارکان مسئولیت مدنی و ایجاد قاعده تسبیب یا قاعده لاضرر، مسئول جبران خسارت وارده به ایشان خواهند بود (صباحی و همکاران، ۲۰۲۲: ۵۸۵). مصادیق ایجاد مسئولیت مدنی در بازار سرمایه شامل موارد ذیل می باشد:

۸-۱. اشتباه در معاملات

فرایند خرید سهام، بعد از تکمیل فرم ویژه‌ای به نام فرم درخواست یا سفارش خرید شروع می‌شود. ممکن است در زمان انجام معامله به دلیل تشابه کد و یا نام، سهامی به صورت اشتباه برای شخصی خریداری گردد و یا از کد و حساب وی، به اشتباه سهامی به فروش برسد. وقوع اشتباه در انجام معاملات در غالب موارد سهوی است، اما ممکن است در بعضی از کارگزاری‌ها، این امر تبدیل به منشأ عمده‌ای برای بروز فساد مالی گردد که در این حالت، با اثبات وجود ارکان مسئولیت مدنی، شرکت ملزم به جبران خسارت خواهد بود (داسیلوا و همکاران، ۲۰۲۳: ۲۰۰). در ادامه به منظور پیشگیری از وقوع حوادث فوق الذکر، به راهکارهایی جهت جلوگیری از ورود ضرر، اشاره می گردد که به نظر می رسد با به کار بستن این پیشنهادات، می توان مانع از بروز اشتباه در معاملات شد:

الف- ارائه در خواست شفاف به کارگزار جهت پیشگیری از بروز اشتباه در انجام و اجرای درخواست‌های خرید و فروش و پیشگیری از به تعویق افتادن آن‌ها. علاوه بر این، باید اشتباهات احتمالی نظیر درج نشدن مشخصات و تعداد سهام خریداری شده توسط سهامدار و همچنین، مبالغ پرداختی بابت خرید سهام و کارمزد شناسایی شوند و در صورت نیاز، نسبت به برطرف شدن آن‌ها اقدام شود. از آنجا که صاحبان سرمایه بیش از هر شخص دیگری قادر حفاظت از سرمایه خود هستند، لذا، کنترل و اشراف بر همه معاملات انجام شده توسط سرمایه‌گذاران امری ضروری است. علاوه بر این، باید بعد از ارائه هر درخواست انجام معامله، جزئیات معامله مورد بررسی و پیگیری قرار گیرد.

ب- با استقرار سیستم جدید در نظر گرفته شده برای انجام معاملات در صورتی که کارگزاری‌ها، اطلاعات مربوط به مشتریان خود را پیش از زمان انجام معاملات، وارد سیستم کنند، انجام معامله تنها در حالتی امکان‌پذیر است که اطلاعات به نحو صحیح وارد شده باشند تا اشتباه کمتری در حین انجام معاملات رخ دهد (خورشیدی، ۱۴۰۰: ۷).

برای نمونه، در یکی رای‌هایی که به عنوان نمونه هیئت داورى آمده است، خانم (ع) به نمایندگی از خانم (ن) علیه شرکت کارگزاری (ت) شکایت کرده است. بر اساس مدارک و گزارش‌های سازمان بازرسی بورس، مشخص شده که کارگزار در زمان تسویه حساب با خانم (الف) بدهی او را به حساب شاکی منظور نکرده است. همچنین، کارگزار ۸ روز فرصت داشته تا شاکی را از این اشتباه مطلع کند. نماینده شرکت کارگزاری نیز به طور غیرمستقیم به اشتباه خود اعتراف کرده است و دفاعیات این شرکت مبنی بر واريز وجه به منظور جبران خسارت، موجه نمی‌باشد، در این متن، دعوی خواهان در خصوص

حق خود تأیید شده و خواهان مستحق دریافت زیان ناشی از بیع فضولی ۲۰۰ سهم سیمان سپاهان شناخته می‌شود. با توجه به مدت زمان رسیدگی و افزایش سرمایه سه مرحله‌ای، شرکت کارگزاری (ب) به پرداخت ۱۵,۲۳۹,۰۰۰ ریال بابت اصل خواسته و ۹۵۰,۰۰۰ ریال بابت هزینه دادرسی محکوم شده است. همچنین، خواهان باید مبلغ ۱,۹۰۴,۸۷۵ ریال مربوط به خرید ۲۰۰ سهم را به شرکت کارگزاری بازگرداند. رأی صادره قطعی بوده و دایره اجرای ثبت اسناد و املاک تهران موظف به اجرای آن است."

۸-۲. تقصیر در ارائه مشاوره

ارائه خدمات مشاوره به سرمایه‌گذاران را می‌توان یکی از اقدامات مهم بازار سرمایه به شمار آورد. کارگزاری‌های عامل، موظف هستند که در ارائه این خدمات به مشتریان خود، منفعت آن‌ها را مورد توجه قرار دهند و آن‌ها را پیش از سرمایه‌گذاری، از واقعیت‌ها و شرایط موجود آگاه سازند. چنانچه کارگزاری‌ها در انجام این امر، دچار تخطی از چارچوب وظایف قانونی خود شوند، مسئولیت جبران خسارات تحمیل شده به سرمایه‌گذاران را عهده‌دار خواهند بود. به عنوان مثال، در پرونده رسوایی شرکت انرون، کارگزاری‌ها در قالب گزارش‌ها و مشاوره‌های مختلف خود، علیرغم هشدار تحلیلگران خود در مورد ریسک‌های مرتبط با ادامه سرمایه‌گذاری در سهام شرکت مذکور، این سهام به مشتریان پیشنهاد شده بود. دادگاه کیفری در بازه زمانی سال‌های ۲۰۰۲ تا ۲۰۰۷ به بررسی بسیاری از اتهامات مطرح‌شده درباره افراد مختلف در این پرونده پرداخت. و در این راستا، مجازات‌هایی نظیر حبس‌های کوتاه مدت از چند ماه تا حبس‌های طولانی مدت بیش از ۲۴ سال را برای مجرمان در نظر گرفت. از مهمترین متهمان در این حوزه، می‌توان به ده مؤسسه سرمایه‌گذاری در ایالات متحده اشاره نمود که در سال ۲۰۰۳ میلادی، به دلیل اقدامات مجرمانه در واحدهای تحقیقاتی و سرمایه‌گذاری خود و پنهان کردن نظرات کارشناسان از مشتریان، محکوم به پرداخت مبالغ قابل توجهی در حدود یک میلیارد و چهارصد میلیون دلار شدند (فریدون پور، ۱۴۰۱: ۱۱).

شایان ذکر است که منظور از تقصیر در این موضوع، تقصیر حرفه‌ای و شغلی است. این امر بدین معنی است که از کارگزاری‌ها انتظار می‌رود به شکل حرفه‌ای به سرمایه‌گذاران خدمات مشاوره ارائه دهند. در غیر این صورت، حتی چنانچه سوء نیتی هم نداشته باشند، مسئولیت جبران خسارات و زیان‌های تحمیل شده به طرف مقابل را بر عهده خواهند داشت. علاوه بر این، در صورت تأخیر در پرداخت وجوه یا انجام نقل و انتقالات بدون مجوز تسویه، موظف‌اند تمامی مبالغ دریافتی از مشتریان برای انجام معاملات را تا پایان روز کاری به یک حساب جاری ویژه به نام حساب جاری بورس واریز کنند.

مناسب است که ذکر شود که حساب مذکور باید جاری باشد و هیچ نفع و سودی به حساب آن واریز نشده باشد. سازمان فرم‌های مخصوصی برای ثبت وجوه‌ها مهیا کرده است و بایستی در این فرم‌ها مشخص شود که مبالغ واریزی از چه بابتی بوده است و مشخصات طرفین به دقت ذکر شده باشد.

پرداخت وجوه مربوط به فروش سهام بیش از ۴ روز طول می‌کشد و ممکن است با استفاده از فرم‌های جعلی به حساب فرد دیگری واریز شود. هرگونه تأخیر در پرداخت یا نقل و انتقال وجوه بدون مجوز و همچنین تأخیر در تسویه قرارداد بدون عذر موجه، مسئولیت مدنی برای اعضای هیأت مدیره به همراه خواهد داشت. از سوی دیگر، با توجه به اینکه پرداخت وجوه مربوط به فروش سهام بیش از ۴ روز پس از فروش به طول می‌انجامد و یا این مبلغ، با بکارگیری فرم تسویه وجوه جعلی به حساب فرد دیگری واریز می‌شود، هر نوع پرداخت وجوه یا تأخیر نقل و انتقال بدون در اختیار داشتن مجوز تسویه وجوه و همچنین، ایجاد تأخیر در امر تسویه قرارداد بدون عذر موجه، علیرغم پرداخت وجه قرارداد توسط مشتری با عدم رعایت اولویت وی در تسویه قراردادها موجب ایجاد مسئولیت مدنی برای اعضای هیأت مدیره خواهد شد. دلیل اصلی این نوع مسئولیت این است که پس از فروش سهام، مشتریان از معامله آگاه نیستند یا به دلیل ضعف سیستم حسابداری، ثبت معاملات به موقع در دفاتر انجام نشده است.

در این خصوص، اقدام پیشگیرانه بدین صورت می‌باشد که کارگزاری هنگامی که سهام مشتریان را می‌فروشد، چنانچه آن‌ها بیش از ۴ روز بعد از معامله، برای تعیین تکلیف مراجعه نکنند، به طور مقتضی آن‌ها را از انجام معامله آگاه می‌کند. همچنین، در انتهای هر ماه، مانده حساب مشتریانی که بستانکار باشند نیز به آن‌ها اطلاع‌رسانی خواهد شد. بر اساس سفارش‌های الکترونیکی ارسال شده مشتریان، در صورت انجام موفقیت‌آمیز معامله، کارگزاری باید در پایان هفته گزارش مربوط به صورت وضعیت کلیه معاملات به انضمام وجوه دریافتی و پرداختی و سفارشات اجرا نشده را به شکل الکترونیکی برای آن‌ها ارسال کند. علاوه بر این، کارگزاران بورس بایستی صورت وضعیت مربوط به حساب مشتریان را حداکثر تا ۲۴ ساعت پس از پایان معاملات در اختیار آن‌ها بگذارند. شایان ذکر است که مواردی نظیر عدم رعایت الزامات مربوط به دریافت و پرداخت وجوه مانند عدم افتتاح حساب جاری یا عدم استفاده از آن، عدم واریز وجوه دریافت‌شده به حساب جاری مشتریان تا پایان همان روز کاری، انتقال یا واریز وجوه به حساب‌های جاری دیگر که به نام مشتری نیست، و همچنین امتناع یا تأخیر در پرداخت وجوه حاصل از فروش اوراق بهادار یا کالا به ذی‌نفع، علاوه بر ایجاد مسئولیت مدنی، می‌تواند تخلف محسوب شده و مسئولیت کیفری نیز به همراه داشته باشد.

۹. مصادیقی از تخلفات هیأت مدیره سازمان بورس در پرونده مربوط به نوسانات

بورس در دهه ۱۴۰۰

برخی از مهم‌ترین مصادیق تخلفات هیأت مدیره سازمان بورس در پرونده مربوط به نوسانات بورس در دهه ۱۴۰۰ به شرح زیر است:

(۱) تصمیمات نسنجیده در تنظیم بازار

در سال‌های ۱۳۹۹-۱۴۰۰، هیأت مدیره سازمان بورس با اتخاذ تصمیمات شتابزده و بدون پشتوانه

کارشناسی، مانند اعمال دامنه نوسان غیر واقعی (۲ درصد برای کلیه نمادها) و توقف طولانی مدت معاملات برخی شرکت‌ها، به جای کاهش نوسانات، موجب رکود بازار و فرار سرمایه‌گذاران خرد شد. این اقدامات که بدون در نظر گرفتن شرایط تورمی اقتصاد و تنها با رویکرد دستوری انجام گرفت، نه تنها به بی‌اعتمادی گسترده در بازار انجامید، بلکه نشان‌دهنده ضعف مدیریت ریسک سیستماتیک توسط هیئت‌مدیره بود.

(۲) عدم نظارت مؤثر بر تخلفات شرکت‌ها و بازیگران بزرگ
هیئت‌مدیره سازمان بورس در نظارت بر عملکرد شرکت‌ها و نهادهای مالی بزرگ قصور کرد، به طوری که مواردی مانند افشای اطلاعات نادرست توسط شرکت‌های انبوه‌ساز (مثل زغال سنگ طبس) یا دستکاری قیمت‌ها توسط صندوق‌های اختصاصی، بدون واکنش به موقع روبه‌رو شد. این ضعف نظارتی که منجر به گمراهی سرمایه‌گذاران و خسارات مالی گسترده شد، نقض آشکار ماده ۴۶ قانون بازار اوراق بهادار^۱ (افشای به موقع اطلاعات) محسوب می‌شود و مسئولیت مدنی هیئت‌مدیره را به دنبال دارد.

(۳) عدم پیش‌بینی بحران‌های کلان
هیئت‌مدیره سازمان بورس در سال‌های ۱۳۹۹-۱۴۰۰ هیچ برنامه عملیاتی برای مدیریت تأثیر تحریم‌ها و تورم شدید بر بازار سرمایه ارائه نکرد. افزایش بی‌رویه شاخص بورس در سال ۱۳۹۹ (رشد ۲۰۰ درصد) و سقوط ناگهانی آن در سال ۱۴۰۰، نشان‌دهنده بی‌توجهی به سیاست‌های احتیاطی و مدیریت ریسک بود. این کوتاهی که ناشی از عدم درک صحیح از شرایط کلان اقتصادی بود، به استناد ماده ۱ قانون مسئولیت مدنی^۲، مصداق تقصیر در انجام وظایف نظارتی محسوب می‌شود.

^۱ ماده ۴۶ قانون بازار اوراق بهادار جمهوری اسلامی ایران: اشخاص زیر به حبس تعزیری از سه ماه تا یک سال یا به جزای نقدی معادل دو تا پنج برابر سود به دست آمده یا زیان متحمل نشده یا هر دو مجازات محکوم خواهند شد: ۱ - هر شخصی که اطلاعات نهانی مربوط به اوراق بهادار موضوع این قانون را که حسب وظیفه در اختیار وی قرار گرفته به نحوی از انحاء به ضرر دیگران یا به نفع خود یا به نفع اشخاصی که از طرف آنها به هر عنوان نمایندگی داشته باشند، قبل از انتشار عمومی، مورد استفاده قرار دهد و یا موجبات افشاء و انتشار آنها را در غیر موارد مقرر فراهم نماید. ۲ - هر شخصی که با استفاده از اطلاعات نهانی به معاملات اوراق بهادار مبادرت نماید. ۳ - هر شخصی که اقدامات وی نوعاً منجر به ایجاد ظاهری گمراه کننده از روند معاملات اوراق بهادار یا ایجاد قیمت های کاذب و یا اغوای اشخاص به انجام معاملات اوراق بهادار شود. ۴ - هر شخصی که بدون رعایت مقررات این قانون اقدام به انتشار آگهی یا اعلامیه پذیره نویسی به منظور عرضه عمومی اوراق بهادار نماید.

^۲ ماده ۱ قانون مسئولیت مدنی: هر کس بدون مجوز قانونی عمداً یا در نتیجه بی‌احتیاطی به جان یا سلامتی یا مال یا آزادی یا حیثیت یا شهرت تجارتی یا به هر حق دیگر که به موجب قانون برای افراد ایجاد گردیده لطمه‌ای وارد نماید که موجب ضرر مادی یا معنوی دیگری شود مسئول جبران خسارت ناشی از عمل خود می‌باشد.

۴) ضعف در پاسخگویی به سرمایه‌گذاران خرد

هیئت‌مدیره سازمان بورس در قبال سرمایه‌گذاران خرد که به دلیل تصمیمات نادرست (مانند توقف‌های مکرر معاملات) متضرر شدند، مسئولیت‌پذیری لازم را نشان نداد. عدم جبران خسارت و برخورد نامتناسب با اعتراضات مردمی (از جمله پیگرد قضایی معترضان) نه تنها نقض تعهدات اخلاقی هیئت‌مدیره بود، بلکه از نظر حقوقی نیز مسئولیت مدنی آن‌ها را به دنبال دارد. این رفتارها اعتماد عمومی به بازار سرمایه را به شدت تضعیف کرد و لزوم اصلاح ساختار نظارتی را بیش از پیش آشکار ساخت.

۱۰. آرای دادگاه‌های ایران در خصوص مسئولیت هیأت مدیره سازمان بورس

رای دادگاه درباره مرجع صالح جهت اعتراض به آرا هیأت مدیره بورس به شرح زیر است:
در خصوص تجدیدنظرخواهی سازمان بورس و اوراق بهادار بطرفیت آقایان م. ایرندآبادی و ع.الف. س. با وکالت بعدی خانم ط. ب.چ. نسبت به دادنامه شماره ۹۴۰۴۶۱ مورخ ۱۱/۶/۹۴ صادره از شعبه ۹۰ دادگاه حقوقی تهران که به موجب آن دعوی تجدیدنظرخواندگان با خواسته ابطال رای هیأت رسیدگی به تخلفات سازمان بورس و اوراق بهادار به شماره ۱۳۵۷ مورخ ۱۱/۱/۹۳ مورد پذیرش قرار گرفته و حکم به ابطال رای پیش گفته صادر و اعلام گردیده است نظر به اینکه هیأت مدیره بورس موضوع ماده ۳۵ قانون بازار اوراق بهادار جمهوری اسلامی ایران^۱ مصوب سال ۱۳۸۴ هیأت رسیدگی به تخلفات اداری محسوب می‌گردد و برابر بند ۲ ماده ۱۰^۲ قانون تشکیلات و آیین دادرسی دیوان عدالت اداری رسیدگی به اعتراضات و شکایات از آراء و تصمیمات قطعی هیات‌های رسیدگی به تخلفات اداری در صلاحیت دیوان عدالت اداری می باشد علیهذا دادگاه به استناد مواد ۳۵۲ و ۳۵۸ قانون آیین دادرسی مدنی ضمن نقض دادنامه تجدیدنظرخواسته قرار عدم صلاحیت به شایستگی و صلاحیت دیوان عدالت اداری صادر و اعلام می نماید رای صادره قطعی است (رمضان زاده، ۱۳۹۵: ۱).

رای شماره ۳۱۸ هیأت عمومی دیوان عدالت اداری با موضوع: اطلاق شق (چ) بند ۶ ماده ۱ دستورالعمل رسیدگی به تخلفات در بازار سرمایه مصوب ۷/۳/۹۸ هیأت مدیره سازمان بورس و اوراق بهادار با اصلاحات بعدی که مقرر داشته است سهامداران نیز مشمول ماده ۳۵ قانون بازار اوراق بهادار

^۱ ماده ۳۵ قانون بازار اوراق بهادار جمهوری اسلامی ایران: هیأت مدیره بورس به تخلفات انضباطی کارگزاران، کارگزار/ معامله‌گران، بازارگردانان، ناشران و سایر اعضای خود از هر یک از مقررات این قانون یا آیین‌نامه‌های ذی‌ربط طبق آیین نامه انضباطی خود رسیدگی می نماید. رای بورس به مدت یک ماه از تاریخ ابلاغ قابل تجدیدنظر در سازمان می باشد. رای سازمان قطعی و لازم الاجراء می باشد.

^۲ بند ۲ - رسیدگی به اعتراضات و شکایات از آراء و تصمیمات قطعی هیئت‌های رسیدگی به تخلفات اداری و کمیسیون‌هایی مانند کمیسیون‌های مالیاتی، هیئت حل اختلاف کارگر و کارفرما، کمیسیون موضوع ماده (۱۰۰) قانون شهرداری‌ها منحصرأ از حیث نقض قوانین و مقررات یا مخالفت با آن‌ها در صلاحیت و حدود اختیارات دیوان است.

جمهوری اسلامی ایران هستند توسط هیأت مدیره بورس به تخلفات انضباطی آن‌ها رسیدگی می‌شود، در غیر مواردی که کارگزار/ معامله‌گر اوراق بهادار را به نام و حساب خود معامله می‌کند، ابطال شد.

اولاً - هیأت مدیره سازمان بورس و اوراق بهادار با تصویب این مصوبه، سهامداران شرکت‌ها اعم از سهامدار خرد یا عمده را جزء اشخاص مورد رسیدگی طبق دستورالعمل رسیدگی به تخلفات در بازار سرمایه محسوب نموده و بدین گونه اجازه صدور رأی انضباطی علیه آن توسط شرکت‌های بورس را مباح اعلام کرده است. ثانیاً - صلاحیت و حدود اختیارات هیأت مدیره سازمان بورس و اوراق بهادار طبق بند ۲ ماده ۷ قانون بازار اوراق بهادار جمهوری اسلامی ایران مصوب ۱۳۸۴، محدود به تهیه و تدوین دستورالعمل‌های اجرایی این قانون می‌باشد. اما طبق ماده ۳۵ قانون بازار اوراق بهادار، رسیدگی بورس‌ها به تخلفات انضباطی باید طبق آیین نامه انضباطی خود بورس‌ها باشد نه دستورالعمل مصوب سازمان بورس. بنابراین مصوبه مورد اعتراض، ابداع نوعی دستورالعمل اجرایی خود قانون بازار اوراق بهادار جمهوری اسلامی ایران نیست و در واقع، جایگزین آیین نامه انضباطی موضوع ماده ۳۵ شده که تصویب آن خارج از حدود اختیارات مرجع تصویب‌کننده می‌باشد. ثالثاً - طبق ماده ۳۵ قانون بازار اوراق بهادار، صلاحیت بورس‌ها فقط محدود به تخلفات اعضای خود است و در اساسنامه همه بورس‌ها، دقیقاً کلمه عضو بطور مشخص و شفاف تعریف شده بدون آنکه شامل سهامداران شرکت‌های بورسی باشد همچنان که در اساسنامه‌های بورس‌ها، تعریف عضو کاملاً از سرمایه‌گذاران سهامداران جدا شده و در بندهای مختلفی ذکر گردیده، لذا به هیچ وجه نمی‌توان یک سهامدار و سرمایه‌گذار را مشمول تعریف عضو بورس‌ها دانست مانند بند ۴ ماده ۱ اساسنامه شرکت بورس اوراق بهادار تهران: «عضو: شخصی است که تحت این عنوان مطابق قانون و مقررات نزد شرکت، پذیرفته شده و دارای صلاحیت حرفه‌ای، مالی، عمومی و وظایف تعیین شده در قانون و مقررات است» و بند ۵ ماده ۱: «سرمایه‌گذار: شخصی است که مالک اوراق بهادار پذیرفته شده در بورس بوده و یا به همین منظور اقدام کرده است.» رابعاً - حتی طبق ماده ۱۴ قانون مؤخر توسعه ابزارها و نهادهای مالی جدید به منظور تسهیل اجرای سیاست‌های کلی اصل چهل و چهارم قانون اساسی مصوب ۱۳۸۸ هم صلاحیت صدور آرای انضباطی (دایر بر پرداخت جریمه نقدی)، مجدداً منحصر به اشخاص تحت نظارت یعنی فقط ناشران اوراق بهادار، نهادهای مالی و تشکلاتی خودانتظام و مدیران آنها می‌باشد و هیچ گونه توسعه صلاحیتی بر مشمولان ماده ۳۵ قانون

۱ ماده ۱۴ - ناشران اوراق بهادار، نهادهای مالی و تشکلاتی خود انتظام و نیز اشخاصی که به عنوان مدیران آنها انتخاب می‌شوند، در صورت نقض قوانین و مقررات مربوط به فعالیت هر یک از آنها متخلف محسوب شده و سازمان علاوه بر اقدامات انضباطی مندرج در مواد (۷) و (۳۵) قانون بازار اوراق بهادار جمهوری اسلامی ایران می‌تواند نسبت به اخذ جریمه نقدی از متخلفین از ده میلیون (۱۰,۰۰۰,۰۰۰) ریال تا یک میلیارد (۱,۰۰۰,۰۰۰,۰۰۰) ریال اقدام و به حساب خزانه واریز نماید. آئین‌نامه مربوط به تعیین میزان جرایم نقدی متناسب با عمل ارتكابی به پیشنهاد مشترک وزارتخانه‌های اموراتصادی و دارایی و دادگستری تهیه و به تصویب هیأت وزیران می‌رسد.

بازار اوراق بهادار وارد نشده است. خامساً - هیأت مدیره سازمان بورس و اوراق بهادار با تصویب این مصوبه حتی تلاش کرده که سهامداران را در زمره اشخاص تحت نظارت تلقی نماید در حالیکه از هیچ یک از مواد قوانین، چنین استنباطی برداشت نمی شود. علاوه براین، سازمان بورس با تصویب این مصوبه، حتی موضوعی که خارج از اساسنامه بورس‌ها بوده را هم به آنها تحمیل کرده است یعنی تلقی سهامدار و سرمایه گذار به عنوان یک عضو بورس و امکان صدور آرای انضباطی توسط بورس‌ها علیه سهامداران و سرمایه گذاران، اگر چنین است پس هر شخصی که در بازار بورس اقدام به خرید سهامی می کند باید عضویت در بورس‌ها را نیز داشته باشد چراکه منبع، عضو بورس‌ها شده است. نظر به این نکات، ابطال شق (چ) بند ۶ ماده ۱ دستورالعمل رسیدگی به تخلفات در بازار سرمایه یعنی کلمه «سهامداران» از تاریخ تصویب مورد استدعاست (اسمعیلی فردف ۱۴۰۱: ۱).

۱۱. مطالعه تطبیقی

مطالعه تطبیقی مسئولیت مدنی سازمان بورس و اوراق بهادار و مسئولیت هیات مدیره در نظام‌های حقوقی مختلف، به‌ویژه در نظام‌های حقوقی آمریکا و اتحادیه اروپا، نقش مهمی در درک بهتر چالش‌ها و ارائه راهکارهای مؤثر برای نظام حقوقی ایران ایفا می‌کند. این مقایسه، نه تنها تفاوت‌ها و شباهت‌های ساختاری و عملیاتی را روشن می‌سازد، بلکه فرصت‌هایی را برای بهره‌برداری از تجربیات موفق در حوزه مسئولیت هیات مدیره در بازارهای سرمایه جهانی فراهم می‌آورد. لذا، در ادامه، به صورت جامع و تفصیلی، نظام‌های حقوقی آمریکا و اتحادیه اروپا بررسی می‌شود و نقاط قوت و ضعف آن‌ها در زمینه مسئولیت مدنی، به‌ویژه در ارتباط با بورس و نهادهای نظارتی، تحلیل می‌گردد.

۱۱-۱. نظام حقوقی آمریکا

در نظام حقوقی آمریکا، مسئولیت هیات مدیره در شرکت‌ها و بورس‌ها به شدت توسعه‌یافته و پیچیده است. این نظام، بر اساس اصول حقوق عمومی و خصوصی، و با تکیه بر قوانین فدرال و ایالتی شکل گرفته است. یکی از مهم‌ترین قوانین در این حوزه، قانون ساکس (Sarbanes-Oxley Act) است که در سال ۲۰۰۲ تصویب شد و پس از رسوایی‌های مالی بزرگ، از جمله شرکت‌های Enron و WorldCom، جهت افزایش شفافیت و پاسخگویی در بازار سرمایه تدوین گردید. این قانون، وظایف و مسئولیت‌های مدیران و هیات‌مدیره در بخش‌هایی از جمله کنترل داخلی، گزارشگری مالی، و مسئولیت‌های کیفری و مدنی را به شدت تقویت کرده است. بر اساس این قانون، هیات مدیره مسئولیت مستقیم در نظارت بر فرآیندهای مالی، کنترل ریسک، و رعایت مقررات دارد و در صورت ترک فعل، ممکن است تحت تعقیب کیفری و مدنی قرار گیرد (سلطانی و همکاران، ۱۳۹۹: ۸).

علاوه بر قانون ساکس، در نظام حقوقی آمریکا، ابزارهای حقوقی گسترده‌ای برای طرح دعاوی علیه هیات مدیره وجود دارد. از جمله، دعاوی مربوط به تقصیر، تخلف از وظایف امانت‌داری و مسئولیت در قبال ضررهای مالی، که می‌تواند توسط سهامداران، نهادهای نظارتی، و حتی دولت‌ها مطرح شود. در این نظام، استانداردهای سخت‌گیرانه‌ای برای وظایف مدیران، از جمله وظیفه مراقبت و وظیفه وفاداری، تدوین شده است. علاوه بر این، نهادهای نظارتی مانند کمیسیون بورس و اوراق بهادار آمریکا نقش کلیدی در نظارت بر فعالیتهای هیات مدیره و اعمال مجازات‌های مالی و اداری دارند (روتبرگ، ۲۰۲۱: ۷). این نظام، با بهره‌گیری از استانداردهای سخت‌گیرانه، شفافیت بالا و ابزارهای حقوقی متنوع، الگوی قدرتمندی برای مسئولیت‌پذیری هیات مدیره و کاهش ریسک‌های حقوقی در بازار سرمایه است.

۱۱-۲. نظام حقوقی اتحادیه اروپا

در نظام حقوقی اتحادیه اروپا، رویکردهای متفاوتی در کشورهای مختلف در حوزه مسئولیت هیات مدیره وجود دارد؛ اما اصول کلی و چارچوب‌های قانونی مشترکی در قالب دستورالعمل‌ها و قوانین اروپایی تدوین شده است. یکی از مهم‌ترین مقررات، دستورالعمل ۸۲۸/۲۰۱۷ است که بر حقوق سهامداران و مسئولیت هیات مدیره در مدیریت شرکت‌ها تأکید دارد. این قانون، نقش هیات مدیره را در نظارت بر فعالیتهای مالی، رعایت مقررات بازار سرمایه، و حفظ منافع سهامداران تقویت کرده است. در این نظام، مسئولیت هیات مدیره عمدتاً بر اساس قوانین داخلی هر کشور و مقررات نهادهای ناظر ملی تعیین می‌شود؛ اما اصول کلی مانند رعایت وظایف امانت‌داری، شفافیت و پاسخگویی، در تمامی نظام‌ها مشترک است (سیفی و حسنخانی، ۱۴۰۰: ۴۷).

در کشورهای اروپایی، نقش نهادهای نظارتی، مانند کمیسیون‌های بازار سرمایه یا مراجع ناظر بر شرکت‌ها، در اعمال مسئولیت‌های مدنی و کیفری بسیار پررنگ است. در برخی کشورها، مانند آلمان و فرانسه، سیستم‌هایی مبتنی بر مسئولیت‌های کیفری و مدنی برای هیات مدیره در نظر گرفته شده است که در صورت تخلف، هیات مدیره می‌تواند تحت تعقیب قرار گیرد و مجازات‌هایی نظیر جریمه‌های مالی، ممنوعیت فعالیت در سمت‌های مدیریتی، یا جبران خسارات مالی را متحمل شود (مولونی، ۲۰۲۳: ۱۱). علاوه بر این، در نظام‌های اروپایی، ابزارهای داوری و میانجیگری در حل و فصل اختلافات بین‌نهادهای نظارتی، شرکت‌ها و هیات مدیره، نقش مهمی ایفا می‌کنند که این امر به کاهش هزینه‌ها و زمان رسیدگی کمک می‌کند و کارایی نظام حقوقی را افزایش می‌دهد.

۱۱-۳. مقایسه و تحلیل نظام‌های آمریکا و اروپا در مقایسه با نظام حقوقی ایران

مقایسه این دو نظام حقوقی، نشان می‌دهد که در نظام آمریکایی، تمرکز بر قانون‌گرایی، استانداردهای سخت‌گیرانه، و بهره‌گیری از ابزارهای حقوقی پیشرفته، منجر به مسئولیت‌پذیری بالا و کاهش چشمگیر ریسک‌های حقوقی در بازار سرمایه شده است. در مقابل، نظام اروپایی، با تأکید بر اصول وظایف

امانت‌داری، شفافیت و حقوق سهامداران، سعی در تقویت نقش نهادهای نظارتی، و توسعه سازوکارهای حل اختلاف دارد. هرچند، در نظام حقوقی کشورمان، چالش‌هایی مانند ضعف در اجرای قوانین، نبود سازوکارهای مؤثر نظارتی، و نبود استانداردهای سخت‌گیرانه، موجب کاهش پاسخگویی هیأت مدیره و افزایش ریسک‌های حقوقی شده است.

در این میان، می‌توان بهره‌گیری از تجربیات نظام‌های آمریکا و اروپا را در قالب اصلاحات قانونی و نهادسازی در نظام حقوقی کشورمان پیشنهاد داد. برای نمونه، توسعه ابزارهای حقوقی مشابه دعاوی تقصیر، تقویت نقش نهادهای نظارتی، تدوین استانداردهای سخت‌گیرانه برای وظایف هیأت مدیره، و بهره‌گیری از سازوکارهای داوری و میانجیگری، می‌تواند به بهبود نظام مسئولیت مدنی سازمان بورس و اوراق بهادار و ارتقای حاکمیت شرکتی کمک کند. همچنین، شناخت مناسب از نظام‌های حقوقی دیگر، درک بهتر از چالش‌های مشترک و راهکارهای موفق، امکان طراحی سیاست‌ها و اصلاحاتی هدفمند و کارآمد را فراهم می‌آورد که در نهایت، منجر به افزایش اعتماد عمومی، بهبود کارایی بازار سرمایه، و کاهش ریسک‌های حقوقی و عملیاتی در بازارهای مالی کشور می‌شود.

در نتیجه، مطالعه تطبیقی میان نظام‌های حقوقی آمریکا و اتحادیه اروپا، نشان می‌دهد که هر دو نظام، با بهره‌گیری از ابزارهای حقوقی، نهادهای نظارتی، و استانداردهای حرفه‌ای، توانسته‌اند مسئولیت هیأت مدیره را تقویت و ریسک‌های مرتبط با آن را کاهش دهند. در حالی که نظام آمریکا بر استانداردهای سخت‌گیرانه، شفافیت و ابزارهای قضایی پیشرفته تمرکز دارد، نظام اروپایی بر اصول وظایف امانت‌داری، حقوق سهامداران و نقش قوی نهادهای نظارتی تأکید می‌کند. بهره‌گیری از این تجربیات، در کنار اصلاحات و سازوکارهای بومی‌سازی شده در نظام حقوقی کشورمان، می‌تواند به بهبود کارایی، پاسخگویی و مسئولیت‌پذیری هیأت مدیره در سازمان بورس و اوراق بهادار کمک کند و در نهایت، به ارتقای سطح حاکمیت شرکتی و اعتماد عمومی در بازار سرمایه منجر شود.

۱۲. راهکارها و پیشنهادهای عملیاتی

پیشنهادهای عملی برای اصلاح ساختار نظارتی و تقویت مسئولیت‌پذیری هیأت مدیره سازمان بورس و اوراق بهادار در این بخش، تعدادی پیشنهاد عملی با هدف اصلاح ساختار نظارتی و تقویت مسئولیت‌پذیری هیأت مدیره سازمان بورس و اوراق بهادار ارائه می‌شود:

(۱) ایجاد نهاد ناظر مستقل بر عملکرد هیأت مدیره

- تأسیس نهادی متشکل از حقوقدانان، اقتصاددانان و نمایندگان بخش خصوصی برای نظارت مستمر بر تصمیمات و عملکرد هیأت مدیره. این نهاد باید از استقلال مالی و اداری برخوردار باشد و مستقیماً به مراجع قضایی یا مجلس گزارش دهد.

- انتصاب ناظران خارجی (مانند نمایندگان سازمان بازرسی کل کشور یا اساتید دانشگاهی) در جلسات هیئت مدیره برای افزایش شفافیت.
- (۲) تقویت سازوکارهای پاسخگویی و شفافیت
- الزام هیئت مدیره به انتشار عمومی گزارش‌های تفصیلی از تصمیمات کلیدی و تضاد منافع احتمالی اعضا.
- ایجاد سامانه الکترونیکی برای ثبت و انتشار مصوبات و دلایل اتخاذ آن‌ها.
- تصریح مسئولیت مالی شخصی اعضای هیئت مدیره در صورت تقصیر یا تخلف (مطابق مواد ۱ و ۱۲ قانون مسئولیت مدنی).
- الزام به پرداخت غرامت از محل دارایی شخصی در مواردی که تصمیمات منجر به خسارت گسترده به سرمایه‌گذاران شود.
- (۳) اصلاح ساختار انتصاب و ارزیابی هیئت مدیره
- ایجاد شرایط سختگیرانه‌تر برای انتخاب اعضا که بر اساس آن، اعضای هیئت مدیره باید دارای سابقه اجرایی و تخصصی در حوزه بازار سرمایه باشند و از فیلترهای اخلاقی (مانند عدم سوءپیشینه) عبور کنند.
- استفاده از سیستم امتیازدهی مبتنی بر شایستگی برای انتصاب.
- ارزیابی سالانه عملکرد هیئت مدیره توسط نهاد ناظر مستقل با معیارهایی مانند کاهش تخلفات بازار، رضایت سرمایه‌گذاران و کارایی نظارتی.
- (۴) تقویت سازوکارهای حقوقی و قضایی
- ایجاد شعب تخصصی در دادگاه‌ها برای رسیدگی به دعاوی علیه سازمان بورس با رویکرد تخصصی.
- کاهش هزینه‌های دادرسی برای سرمایه‌گذاران خرد.
- الزام هیئت مدیره به بیمه مسئولیت برای پوشش خسارات ناشی از تصمیمات اشتباه.
- (۵) آموزش و فرهنگسازی مسئولیت‌پذیری
- برگزاری کارگاه‌های سالانه در مورد مسئولیت‌های حقوقی و اخلاقی هیئت مدیره با حضور اساتید حقوق و اقتصاد.

۱۳. نتیجه‌گیری

در این تحقیق، به بررسی مسئولیت مدنی سازمان بورس و اوراق بهادار ایران و به ویژه مسئولیت هیات مدیره پرداخته شد. این بررسی شامل تحلیل نقش و وظایف هیات مدیره، چارچوب‌های قانونی تعریف شده برای مسئولیت مدنی، و پیامدهای این مسئولیت‌ها برای سازمان و بازار مالی بود. هیأت مدیره

سازمان بورس و اوراق بهادار با نظارت بر عملکرد سازمان و تصویب سیاست‌های کلی، نقش حیاتی در حفاظت از حقوق سهامداران و اطمینان از شفافیت و عدالت در معاملات مالی دارد. این نقش به ویژه در بازارهای مالی که به شدت به اعتماد و شفافیت وابسته هستند، اهمیت مضاعفی دارد. مسئولیت هیأت مدیره در سازمان بورس و اوراق بهادار توسط چارچوب‌های قانونی تعریف شده است که شامل قانون بازار اوراق بهادار جمهوری اسلامی ایران و مقررات مربوط به حاکمیت شرکتی است. این چارچوب‌ها وظایف و مسئولیت‌های هیأت مدیره را به طور واضح تعریف می‌کنند و راهکارهایی برای بررسی و پیگیری تخلفات ارائه می‌دهند. در مسئولیت مدنی هیأت مدیره سازمان بورس و اوراق بهادار، مبنای اصلی مسئولیت مبتنی بر نظریه تقصیر است. این نظریه در حقوق ایران به عنوان اصل حاکم بر مسئولیت مدنی شناخته می‌شود. در مورد هیأت مدیره سازمان بورس، اگر ثابت شود که اعضای هیأت مدیره در انجام وظایف قانونی خود مرتکب تقصیر شده‌اند (مانند نقض مقررات افشای اطلاعات، عدم نظارت کافی یا تصمیمات خلاف ضوابط حرفه‌ای)، مسئول جبران خسارات ناشی از آن خواهند بود. به ویژه که وظایف هیأت مدیره سازمان بورس جنبه امانی دارد و سوءاستفاده از موقعیت یا کوتاهی در اجرای تکالیف، مصداق بارز تقصیر محسوب می‌شود. همچنین، رویه قضایی ایران در پرونده‌های مرتبط با بورس (مانند آرای دیوان عدالت اداری) عمدتاً بر مبنای اثبات تقصیر عمل کرده است. هرچند برخی موارد مانند افشای اطلاعات نهانی ممکن است به نظریه استفاده ناروا نیز مرتبط باشد، اما نظریه تقصیر به دلیل انطباق با اصول حقوقی ایران و امکان احراز رابطه سببیت بین عمل مدیران و ضرر وارده، توجیه‌پذیرتر است.

در نظر گرفتن مسئولیت مدنی برای هیأت مدیره سازمان بورس می‌تواند آثار و پیامدهای مهمی برای سازمان و بازار سرمایه داشته باشد. این پیامدها شامل افزایش شفافیت و اعتماد، بهبود کیفیت مدیریت، پیگیری و بررسی تخلفات می‌باشند. این پیامدها نه تنها به حفاظت از حقوق سهامداران کمک می‌کنند، بلکه به بهبود کلی بازار مالی و افزایش اعتماد عمومی به این بازار نیز منجر می‌شوند. همچنین، این امر می‌تواند اعتماد سهامداران و سرمایه‌گذاران به بازار مالی را افزایش داده و باعث افزایش ضریب اطمینان نسبت عادلانه و شفاف انجام گردیدن معاملات می‌شود. این افزایش اعتماد می‌تواند منجر به رشد سرمایه‌گذاری و بازار سرمایه گردد. همچنین، فرض مسئولیت مدنی برای سازمان بورس، می‌تواند باعث بهبود کیفیت مدیریت در سازمان گردیده و مدیران را به انجام وظایف خود با دقت و مسئولیت‌پذیری بیشتری ترغیب نماید که می‌تواند به افزایش بهره‌وری و کارایی آن سازمان نیز منجر شود. وجود چارچوب‌های قانونی برای بررسی و پیگیری تخلفات نیز می‌تواند به جلوگیری از تخلفات و افزایش شفافیت در بازار سرمایه و جلوگیری از سوءاستفاده‌ها و افزایش اعتماد عمومی به آن کمک شایانی نمایند.

این پژوهش با بررسی تطبیقی مسئولیت مدنی هیأت مدیره سازمان بورس در نظام‌های حقوقی ایران، آمریکا و اتحادیه اروپا نشان داد که نظام آمریکا با قوانین سخت‌گیرانه (مانند قانون ساربنز-اکسلی)

و نظام اروپا با تأکید بر حقوق سهامداران و نهادهای نظارتی، الگوهای مؤثری برای پاسخگویی مدیران ارائه کرده‌اند. در مقابل، نظام ایران با چالش‌هایی مانند ضعف اجرای قوانین و نبود سازوکارهای نظارتی کارآمد روبه‌روست. بهره‌گیری از تجربیات این نظام‌ها در قالب اصلاحات قانونی و تقویت نهادهای ناظر می‌تواند به ارتقای مسئولیت‌پذیری هیئت مدیره در ایران بینجامد.

منابع فارسی

- اسمعیلی فرد، یداله، رأی شماره ۳۱۸ هیأت عمومی دیوان عدالت اداری، ۱۴۰۱، ۱-۳.
- آهنگری، مهناز و غلامی زارع، مهدی، بررسی رابطه حاکمیت شرکتی بر عملکرد مالی شرکت با در نظر گرفتن نقش تعدیل گر کیفیت حسابرسی، سومین کنفرانس بین‌المللی آزمایشگاه مدیریت و رویکردهای نوآورانه در مدیریت و اقتصاد، تهران، ۱۴۰۳، ۱-۲۲.
- چودکی، حمید، کردی، عبدالمحمد و میرزایی، جمشید، بررسی شیوه های جبران خسارت سرمایه گذاران از سوی ناشر و سازمان بورس با مطالعه محدوده جغرافیایی رژیم حقوقی امریکا و فرانسه. فصلنامه جغرافیا (برنامه ریزی منطقه ای)، ۱۴۰۲، دوره ۱۳، شماره ۵۳، ۴۱۸-۴۳۳.
- خورشیدی، سالومه، نگاهی اجمالی به تاثیر اشتباه در معامله. کنفرانس بین‌المللی فقه، حقوق و پژوهش‌های دینی، ۱۴۰۰، دوره ۴، شماره ۱، ۱-۷.
- رادی، نعمت اله، مروری بر عملکرد مدیریت تعاونی‌ها با تاکید بر شرح وظایف تعاونی، دومین کنگره بین‌المللی مدیریت، اقتصاد، علوم انسانی و توسعه کسب و کار، ۱۴۰۲، ۱-۸.
- رمضان زاده، امیرحسین، مرجع صالح جهت اعتراض به آرا هیأت مدیره بورس، دادگاه تجدید نظر، ۱۳۹۵، ۳-۱.
- سامع علیزاده، سونیا و سوزنی، سامان، مسئولیت مدنی مدیران و شرکا در شرکت تضامنی در نظام حقوقی ایران، دهمین کنفرانس بین‌المللی و ملی مطالعات مدیریت، حسابداری و حقوق، تهران، ۱۴۰۳، ۱-۱۳.
- سلطانی، میلاد و عابدی، محمد عماد و شمسی، جواد و بروجردی، حسین، حقوق سهامداران اقلیت در نتیجه ادغام در ایالات متحده امریکا، راه کارهایی برای ایران، پژوهشنامه بازرگانی، ۱۳۹۹، دوره: ۲۵، شماره: ۹۷، ۱-۲۱.
- سیفی، جمال، حسنخانی، علی، حقوق اتحادیه اروپا و معاهدات سرمایه گذاری اعضاء: با تاکید بر پیمان لیسبون، حقوقی بین‌المللی، سال ۳۵، پاییز و زمستان ۱۴۰۰، شماره ۵۹، ۳۹-۶۱.
- شمس، محمد، انواع مسئولیت اعضای هیئت مدیره و دعاوی مسئولیت آنها، نهمین همایش ملی مطالعات و تحقیقات نوین در حوزه علوم انسانی، مدیریت و کارافزینی ایران، تهران، ۱۴۰۱، ۱-۵.

- صابری، نصرت الله و رستگار خالد، سارا و همدانی زاده، مژگان، بررسی مسئولیت مدنی در تخلفات مالی بورس در حقوق ایران، پنجمین همایش ملی فقه، حقوق و علوم اسلامی، قم، ۱۴۰۳، ۱-۲۳.
- صبح دل، سپیده، تاثیر تقصیر در مسئولیت های ناشی از قرارداد، سومین کنگره بین المللی مدیریت، اقتصاد، علوم انسانی و توسعه کسب و کار، ۱۴۰۳، ۱-۷.
- عابدی، فاطمه، بررسی وضعیت حقوقی حل و فصل اختلافات و داوری سازمان بورس اوراق بهادار، نهمین همایش ملی مطالعات و تحقیقات نوین در حوزه علوم انسانی، مدیریت و کارافینی ایران، تهران، ۱۴۰۱، ۱-۱۶.
- علیچان نژاد، نیما و ابهری، حمید، نقد مسئولیت مدنی ناشی از عرضه اولیه در قانون بازار اوراق بهادار ج.ا. با نگاهی به حقوق انگلستان و آمریکا، فصلنامه پژوهش های حقوق تطبیقی، دوره: ۲۶، شماره: ۱، ۱۴۰۱، ۱-۲۵.
- غفاری، سارا، بررسی تاثیر ویژگی های مدیرعامل و توانایی مدیریت و ابهام حسابداری بر ارزش سهام، نهمین کنفرانس ملی یافته های نوین علوم و تکنولوژی با محوریت کامپیوتر، مدیریت و حسابداری، تهران، ۱۴۰۲، ۱-۱۵.
- فریدون پور، سعید، بررسی ماهیت مسئولیت مدنی ناشی از مشاوره های زبانبار در حقوق ایران، دومین کنفرانس بین المللی دانش و فناوری حقوق و علوم انسانی ایران، تهران، ۱۴۰۱، ۱-۲۰.
- قاسمی حامد، عباس، براری چناری، یوسف، امکان جبران خسارت و دادخواهی مصرف کننده در بورس اوراق بهادار با مطالعه تطبیقی حقوق ایالات متحده آمریکا و کشورهای اروپایی، پژوهش تطبیقی حقوق اسلام و غرب، ۱۳۹۹، دوره ۷، شماره ۳، ۱۸۳-۲۱۲.
- کاظمی، محمود، زارعی، علی، ماهیت و مبنای مسئولیت قراردادی؛ مطالعه تطبیقی در حقوق اسلام و فرانسه، پژوهش تطبیقی حقوق اسلام و غرب، ۱۴۰۱، دوره ۹، شماره ۳، ۲۲۳-۲۵۶.
- گنجیان، هادی و عزیززاده، فاطمه و اسمعیلی، حمیدرضا، تحلیلی بر جایگاه حقوقی مدیران در شرکتهای سهامی در حقوق ایران، اولین همایش ملی تاثیر متقابل حقوق بین الملل و حقوق داخلی در توسعه قوانین، گرگان، ۱۴۰۳، ۱-۱۰.
- محسنی، سعید، رباطی، مهسا، تحلیل حقوقی اختیارات مدیرعامل شرکت سهامی، دوفصلنامه دانشنامه حقوق اقتصادی، دوره جدید، سال بیست و ششم، شماره ۱۶، پاییز و زمستان ۱۳۹۸، ۱-۳۱.
- محمدی، فاطمه و محمدی، طاهره، رویکردی بر الزامات قانونی بازار سرمایه و جبران خسارت در بازار بورس اوراق بهادار ایران، نهمین کنفرانس بین المللی علوم اسلامی، پژوهش های دینی و حقوق، تهران، ۱۴۰۲، ۱-۲۲.

موسوی مدنی، سیدامیر، تاثیر حاکمیت شرکتی بر عملکرد مالی شرکت های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران، هفتمین کنفرانس بین‌المللی پژوهش های نوین در مدیریت، اقتصاد، حسابداری و بانکداری، ۱۳۹۹، ۱-۱۹.

نجفی، حامد، مدنی مسئولیت در تقصیر نقش، دوفصلنامه علمی پژوهشی حقوق اسلامی، سال بیست و یکم، شماره دوم، پاییز و زمستان ۱۳۹۹، ۵۶۱-۵۸۶.

یگانگی، سیدکامران و مرادی، فرشاد، مروری بر مفهوم مسئولیت اجتماعی، کنفرانس ملی تحقیقات میان رشته ای در علوم انسانی و فرهنگ ایرانی اسلامی، اردیبهشت، ۱۴۰۳، ۱-۷.

منابع انگلیسی

- Tymchenko SS. Prospects for improving the economic and legal status of individual non-commercial economic entities. *J Eur Law*. 2024; 260.
- Dietrich J. Joint liability. In: *Research handbook on corporate liability*. Edward Elgar Publishing; 2023. p. 256-72.
- Salehi M, Lari DashtBayaz M, Khorashadizadeh S. Corporate social responsibility and future financial performance: evidence from Tehran Stock Exchange. *EuroMed J Bus*. 2018;13(3):351-71.
- Kolohoida O, Prokopiuk A. Insurance of civil liability of directors and officials managing the joint-stock company. *Law Ukr Legal J*. 2021; 116.
- Form S. Registration statement under the Securities Act of 1933. United States Securities and Exchange Commission, by Spotify Technology SA. 2018; 265.
- Binz O, Graham JR. The information content of corporate earnings: Evidence from the Securities Exchange Act of 1934. *J Account Res*. 2022; 60(4): 1379-418.
- Patten B, Saunders H. Professional negligence in construction. Routledge; 2018.
- Ehrenzweig AA. Negligence without fault: trends toward and enterprise liability for insurable loss. Univ of California Press; 2023.
- Sabahi Garagani M, Hassanzadeh Yazdi Z. Civil liability of the government in the stock market. *Polit Sociol Iran*. 2022; 5(3):569-88.
- da Silva PP, Mendes V. Education and financial mistakes: The case of avoidable trading fees in stock markets. *Port Econ J*. 2023;22(2):173-202.
- Rauterberg GV. Alternative trading platforms in the United States: Incentives for innovation in the US stock market. 2021.
- Moloney N. EU securities and financial markets regulation. Oxford University Press; 2023.

Civil liability of the board of directors of the Securities and Exchange Organization

Morteza Bahadoran Shirvan*
Shahin Shami Aghdam**

Abstract

In this paper, the civil liability of the board of directors of the Securities and Exchange Organization has been examined. In this regard, a comparative study of the civil liability of the Securities and Exchange Organization and the liability of the board of directors in different legal systems, including the legal systems of the United States and the European Union, has also been conducted. The capital market plays a key role in economic prosperity by attracting financial resources and providing capital to manufacturing companies. Maintaining public trust, especially in stock underwriting and the accountability of regulatory institutions such as the Stock Exchange Organization against losses caused by price fluctuations, is essential. Damage to public trust threatens the country's economy. This study, by examining the civil liability of the board of directors of the stock exchange organization, shows that their accountability helps to protect the rights of shareholders, transparency and fairness of the market and strengthens the trust of retail investors and market development. Also, the results of this study have shown that the civil liability of the board of directors of the stock exchange organization is based on the theory of fault and, if fault is proven, compensation for damages will be mandatory. In addition, this study, by comparative examination of the civil liability of the board of directors of the stock exchange organization in the legal systems of Iran, the United States and the European Union, has shown that the American system with strict laws (such as the Sarbanes-Oxley Act) and the European system with an emphasis on shareholder rights and regulatory institutions have provided effective models for the accountability of managers. In contrast, the Iranian system faces challenges such as weak implementation of laws and the lack of efficient regulatory mechanisms. Utilizing the experiences of these systems in the form of legal reforms and strengthening regulatory institutions can lead to the promotion of board accountability in Iran.

* PhD student, Non-profit Justice University, Tehran, Iran. Email: bahadoranlawer@gmail.com

** Assistant Professor, Department of Law, Takestan Branch, Islamic Azad University, Takestan, Iran. (Corresponding author), Email: shamiaghdam@gmail.com

Keywords

Civil liability, Securities and Exchange Organization, securities, board of directors, Professional negligence.

A Detailed Abstract